

Izvorni znanstveni rad
UDK: 94(497.5 Dubrovnik)“1550“
271(479.5 Dubrovnik)“1550“
Primljeno: 5.6.2013.

SVETA GODINA 1550. U DUBROVNIKU: SVETKOVINE, PRIJEPORI I POJEDINCI

RELJA SEFEROVIĆ

SAŽETAK: U vrtlogu vjerskih previranja sredinom 16. stoljeća vezanih uz pojavu protestantizma s tragovima i na dubrovačkom području, te nastojanja državnih vlasti da odlučnim reformama crkvenih redova konačno podvrgnu Crkvu pod svoj neposredni nadzor, odnos prema pojedincu postaje osnovno mjerilo vrijednosti. Jačanje uloge pojedinca u društvu promatra se kroz javnu raspravu franjevac i dominikanaca povodom tradicionalne papinske poslanice o podjeli oprosta jubilarne godine 1550, kroz propovijedi u katedrali i, naposljetku, kroz odnos izabranih dubrovačkih intelektualaca svjetovne i crkvene provenijencije prema uspješnoj poslovnoj ženi općenito, predstavljenoj ovdje u liku Gracije Mendes.

Ključne riječi: Crkva, Dubrovnik, Sveta godina, nadbiskup, franjevci, dominikanci, luteranstvo, Gracija Mendes, Židovi, renesansa

Keywords: Church, Dubrovnik, Holy Year, archbishop, Franciscans, Dominicans, lutheranism, Gracia Mendes, Jews, renaissance

Jubilarna godina: zajedništvo i pojedinac u Crkvi

Odlukom pape Bonifacija VIII (1294-1303) godina 1300-ta proglašena je prvom Svetom, jubilarnom godinom. Po mišljenju dominikanca Serafina Marije Cerve (1686-1759), klasičnog povjesničara dubrovačke Crkve, rimski je papa

Relja Seferović, viši znanstveni suradnik u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Adresa: Zavod za povijesne znanosti HAZU, Lapadska obala 6, 20000 Dubrovnik. E-mail: reljaseferovic@yahoo.co.uk

uveo tu novinu u vjerski kalendar “po uzoru na Mojsijev zakon.”¹ Dok se prvotno Sveta godina u Rimskoj Crkvi trebala obilježavati svake stote godine, po Cervinim riječima “papa Klement VI (1342-1352) odlučio je da se treba obilježavati svaka pedeseta godina, a naposljetku Pavao II (1464-1471) da se treba obilježavati svaka dvadeset i peta godina, čega se i danas pridržavamo.”² Ocijenjeno je da “proglas jubilarnih godina od pape Bonifacija VIII. 1300. daje hodočašćima novi sadržajni poticaj, a sve to stoji u najužoj povezanosti s ondašnjom penitencijalnom praksom, sa sakramentalnom pokorom.”³ Dakle, osim promicanja katoličkog zajedništva u teškim vremenima, vjernike je tom prilikom nadasve privlačila povlastica da dobiju pravo na potpuni oprost grijeha: “Blago indulgencija zatvoreno za cijeli svijet otvaralo se te godine u Rimu i obilato se dijelilo.”⁴ Zahvaljujući tom novom sadržaju duhovnosti posve je razumljivo zašto je baš od 1300. godine Rim postao “najznačajniji hodočasnički centar... prema kojemu su se kretale skupine hodočasnika da bi zadobile jubilarni oprost”.⁵

Tradicija hodočašća kao fenomena vjerskog okupljanja i duhovne obnove, čiji su korijeni sezali još u kasnoantička vremena, dobila je nov zamah i posebnu važnost poslije papinske odluke o svetkovanju jubilarne godine. Zabilježeno je da se od druge polovice 16. do sredine 17. stoljeća u marijanskom svetištu u Loretu okupljalo 60-100.000 hodočasnika godišnje, dok je početkom 18. stoljeća,

¹ Po starozavjetnim izvorima (Levitski zakonik 25, 8-14), u židovskoj je zajednici slavljena svaka pedeseta godina. Time se obilježavao svršetak sedam sedmogodišnjih ciklusa, po uzoru na sedam dana u tjednu. Vidi: Herbert Thurston, »Holy Year of Jubilee.«, u: *The Catholic Encyclopedia*, sv. 8. New York: Robert Appleton Company, 1910 (dostupno na <http://www.newadvent.org/cathen/08531c.htm>). Pristup izvršen 6. veljače 2013). U poganskom Rimu postojala je srodna svetkovina po imenu *ludi saeculares*, neredovite “stoljetne” igre priređivane u čast božanstava još od sredine 3. st. p. n. e. Najveća takva svetkovina priređena je godine 17. p. n. e. u vrijeme cara Augusta, uz svečanu izvedbu himne Rimu (*Carmen saeculare*) koju je spjevao Horacije (E. Wagner i G. Kobilinski, *Nacrt grčkih i rimskih starina*, sv. 2, ur. A. Musić. Zagreb: trošak i naklada Kralj. Hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, 1910: 160-161; također Petar Lisičar, *Grci i Rimljani*. Zagreb: Školska knjiga, 1971: 383, 398).

² Seraphinus Maria Cerva, *Sacra metropolis Ragusina*, sv. 4: 385. *Miscellanea rezidencijalnog poglavarstva*, Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD).

³ Nikola Mate Roščić, »Hrvatska hodočašća u Loreto.« *Croatica Christiana Periodica* 11 (1983): 89.

⁴ S. M. Cerva, *Sacra metropolis Ragusina*, sv. 4: 385.

⁵ Petar Runje, »O oporukama Marka Marulića i njegovu posjetu Rimu godine 1500.« *Colloquia Maruliana* 6 (1997): 127. S druge strane, zbog neuspjeha križarskih ratova i propasti latinskih država na Bliskom Istoku, od konca 13. stoljeća broj hodočasnika u Svetu Zemlju naglo je opao, ali ipak ne i posve nestao. Njihova neposredna iskustva iz 16. stoljeća, opisujući plovidbu od Venecije uz jadransku obalu do grčkog arhipelaga i dalje preko Cipra do Jafe, na temelju triju izvornih putopisa prenosi Milorad Pavić, »Prilog poznavanju hodočasničkih putovanja od Venecije do Svete Zemlje u XVI. stoljeću.« *Croatica Christiana Periodica* 59 (2007): 33-47.

kada je pokret bio na vrhuncu, do 300.000 hodočasnika svake godine posjećivalo Rim.⁶ Ne čudi što su tada utemeljene posebne bratovštine za skrb o hodočasticima, a najzaslužniji među njihovim članovima, koji su neposredno pomagali došljacima, proglašeni su svecima.⁷ Evidentna materijalna korist ostvarena tolikim prometom bila je dodatno uvećana prodajom oprosta, pri čemu su lokalne crkve također tražile svoje mjesto. Zato je ovo pitanje imalo svoju težinu i u Dubrovniku, uz neizbježnu intervenciju državnih vlasti. Na odlasku iz Grada, nadbiskup Giovanni Sacchi (1490-1505) obećao je Senatu da će se založiti kod pape da se novac prikupljen u dubrovačkoj Crkvi od prodaje oprosta upotrijebi u korist države.⁸ Senat ga je u pismu 10. studenog 1500. podsjetio na to obećanje, jer je Sacchi odugovlačio dulje od jedne godine.⁹ Visoki prelat tada je održao riječ i kod pape Aleksandra VI. isposlovao povlasticu za dubrovačku Crkvu, koju su zatim povećali pape Pio V. i Julije II.¹⁰ Priznavši teško stanje dubrovačke države, “koja se nalazi na vrlo opasnom mjestu u ždrijelu nevjernikâ i uvelike oskudijeva ne samo u svjetovnim, nego i u duhovnim sredstvima potrebnima za svoju obranu i održanje”, papa je ponudio “primjerenu potporu”, potičući vjernike da materijalno pomognu. Ukoliko bi, iskreno se kajući i priznavajući svoje grijehе, svake godine na Duhove posjetili katedralu i ponudili odgovarajuće doprinose za njene potrebe, primili bi zauzvrat potpun oprost za počinjene grijehе. Kako je zatim u svojoj poslanici iz Rima 3. travnja 1512. naglasio papa

⁶ U Loretu se jubilarne 1600. okupilo čak 200.000 hodočasnika, a u Rimu 300-400.000 (Marco Moroni, *Tra le due sponde dell'Adriatico. Rapporti economici, culturali e devozionali in età moderna*. Napoli: Edizioni scientifiche italiane, 2010: 90-91).

⁷ Filippo Romolo Neri (1515-1595), utemeljitelj bratstva Presvetog Trojstva za pomoć hodočasticima, prozvan je rimskim apostolom. Blaženim ga je proglasio papa Pavao V. godine 1615, a svecem Grgur XV. 1622. Relikvija njegova srca čuvala se u srebrnom moćniku u crkvi Sv. Jakova u Dubrovniku (Serafin Marija Cerva, *Prolegomena za Svetu dubrovačku metropoliju*, prir. Relja Seferović. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2011: 492, 526).

⁸ Kako ističe S. Krasić, papa mu je 27. prosinca 1497. dopustio da napusti Dubrovnik i postane jedan od kanonika ankonske biskupije. U svibnju 1498. imenovan je papinskim nuncijem u Francuskoj, a istu je službu vršio i u veljači sljedeće godine. Početkom 1500. postao je upravitelj Apostolske kancelarije (Stjepan Krasić i Serafino Razzi, *Povijest dubrovačke metropolije i dubrovačkih nadbiskupa (X.-XVI. stoljeća)*. Dubrovnik: Biskupski ordinarijat; Split: Crkva u svijetu, 1999: 131, bilj. 402).

⁹ Zaokupljen osobnim napretkom, zanemario je i druge probleme dubrovačke Crkve, osobito vezane uz osamostaljivanje dubrovačkih franjevaca. Kako je zabilježio Serafino Razzi, dubrovački su franjevci 1500. razdvojeni od svoje Provincije u Dalmaciji, a zato su “jadni dalmatinski fratri pretrpjeli veliku štetu. Ostavši bez potpore dubrovačkih franjevaca, našli su se goli i bos, jer su dalmatinski samostani, i franjevački i dominikanski, ružni i siromašni u usporedbi s dubrovačkima” (S. Krasić i S. Razzi, *Povijest dubrovačke metropolije*: 131).

¹⁰ S. M. Cerva, *Sacra metropolis Ragusina*: 2022-2026 (Knjižnica samostana Male braće, rukopis br. 215).

Julije II, na isti su način pape ranije podjeljivali oproste vjernicima prilikom gradnje crkve Sv. Petra u Rimu.¹¹ Ovako je dubrovačkoj metropoliji formalno osiguran odgovarajući prihod, iako je potez izveden prvenstveno po želji države, kao izgovor za smanjenje novčane potpore.

Jasno je da, promatran u širem kontekstu, ovaj segment dobiva negativan odraz: baš zbog nepopravljivih posljedica koje je u zapadnoj ekumeni izazvala nekontrolirana prodaja oprosta, nameće se misao da nikada u povijesti Rimske Crkve nisu u tako kratkom razdoblju nastupile toliko značajne promjene kao u desetljećima između Svete 1500. i nove Svete, 1550. godine. Izbijanje protestantskog pokreta, čiji je zamah uvelike pripisan osobnoj karizmi njegovih vođa,¹² istaknulo je na prvom mjestu odgovornost svakog pojedinca za uspjeh u ovozemaljskom, kao i za spasenje u onostranome svijetu. Ovakvo je mišljenje bilo pravi izazov u odnosu na dominantna srednjovjekovna gledišta o nužnom zajedništvu svih vjernika unutar jedne ustanove, Rimske Crkve, udruženih zato da samo zajedničkim naporima postignu spas.¹³ U kontekstu svakodnevnog života i praktičnog rada, tako tipičnog za dubrovačku sredinu, istu poruku prepoznajemo, primjerice, i u riječima Benka Kotrulja. Njegov se portret savršenog trgovca sredinom 15. stoljeća temeljio na individualnom pristupu, zagovarajući udruživanje samo onda kad donosi jasnu korist.¹⁴ Takvo je objašnjenje,

¹¹ *Acta Sanctae Mariae Maioris* (dalje: *ASMM*), serija 76, 16. stoljeće, sv. 2, dokument br. 37, DAD. Istu je povlasticu potvrdio i papa Pio V. bulom 1568. godine, čiji je sadržaj zabilježio Ivan Marija Matijašević u zborniku Zibaldone, kako navodi fra Inocent Čulić (*Biblioteca di fra Innocenzo Ciulich nella libreria de' RR. PP. Francescani di Ragusa*, ur. Gio. Augusto dr Casnacich. Zara: dalla tipografia Governiale, 1860: 61).

¹² Taj pravac u suvremenoj historiografiji svojim je esejima nagovijestio već Thomas Carlyle, *O herojima, heroizmu i obožavanju heroja u istoriji*. Beograd: Srpska književna zadruga, 1903: 155. Usporediti Stjepan Krsić, *Počelo je u Rimu. Katolička obnova i normiranje hrvatskoga jezika u XVII. stoljeću*. Dubrovnik: Matica hrvatska - ogranak Dubrovnik, 2009: 76-82, osobito 79 (sa stajalištem da "Lutherova pobuna nije izbila kao plod moralne dekadencije Crkve i njezinih članova, nego teoloških problema, to jest dogmatski nedostatno jasnih pitanja i problema"). S druge strane, zabilježeno je da s pojavom Luthera "povijest Crkve prestaje biti isključivo kolektivna povijest", te je "vjera po Lutherovu shvaćanju čisto subjektivna. Ona polazi od subjektivnog iskustva Boga" (Pierre Chenu, *Vrijeme reformi. Religijska historija i civilizacijski sistem. Kriza kršćanstva. Rascjep (1250-1550)*. Zagreb: Antibarbarus, 2002: 251, 275).

¹³ Rasprave dominikanca Ivana Stojkovića s husitima na crkvenom saboru u Baselu početkom 1433. nisu premostile međusobne razlike, ali su jako pridonijele jačanju koncilijarizma u Crkvi, prkoseći čak papinu primatu. Iz bogate literature posvećene tom pitanju izdvojimo novije djelo koje potpisuje Robert Holjevac, *Ivan Stojković i njegovo doba (u svjetlu borbe za jedinstvo Crkve i carigradske misije)*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004: 47-57.

¹⁴ Benedikt Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura. Knjiga o vještini trgovanja*, prir. Zdenka Janeković Römer. Zagreb-Dubrovnik: Hrvatski računovođa; Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2009: 374-375, 424.

ističući snažnog pojedinca u središtu svih zbivanja, nesumnjivo korak dalje u odnosu na tradicionalnu historiografsku školu koja je tek u renesansi vidjela vrijeme slobodnog duhovnog uzleta zahvaljujući prodoru klasične antičke znanosti i filozofije, te oslobađanje pojedinca od nametnutih mu duhovnih stega voljom Crkve i posredstvom srednjovjekovne skolastike.¹⁵

Zapletene teološke rasprave ove vrste vuku korijene još iz otačkih spisa, osobito iz Augustinove misli,¹⁶ i na poseban su način pronašle svoje mjesto u prijeporima između skotista i tomista, sljedbenika vodećih škola srednjovjekovne skolastike. Na pozornici dubrovačkog javnog života možemo o njima govoriti još od kraja 15. stoljeća, kada je franjevac Juraj Dragišić zamislio svoje djelo “O prirodi nebeskih duhova koje nazivamo anđelima” u obliku dijaloga s cvijetom domaće vlastele pod svodovima katedrale.¹⁷ Zbog nedostatka odgovarajućih izvora može se samo nagađati o drugim susretima ove vrste, stvarnim ili samo zamišljenima kao predložak književnom radu.¹⁸ U svakom slučaju, učene ljude sklone intenzivnoj razmjeni mišljenja i rješavanju međusobnih prijepora ovim putem prije bismo trebali naći u hladu samostanskih atrija, nego na trijemu Kneževa dvora. Teško je očekivati da bi visoka državna politika ikada dopustila da javna rasprava uzme maha (i da se o tome sačuva još i poneki zapis), dok

¹⁵ Ne treba ipak otići predaleko u tumačenju i zaključiti da “bez Luthera, humanizam nikada ne bi mogao pobijediti” (P. Chenu, *Vrijeme reformi*: 265).

¹⁶ O povezanosti Dunsca Scota s augustinskom tradicijom i njihovim međusobnim razlikama više Frederik Koplston, *Istorija filozofije, tom II. Srednjovekovna filozofija, Avgustin-Skot*. Beograd: BIGZ, 1989: 471-472. Autor se ujedno ograđuje od ranijih prikaza Dunsca Scota kao preteče Martina Luthera, dok na tu vezu ponovo upozorava Werner Dettloff, tvrdeći da je “Scot upravo u učenju o opravdanju, oko 200 godina prije Luthera, zastupao na vrlo angažiran i ne manje utemeljen način jedno od najvažnijih reformatorskih stajališta, naglašavanje potpune Božje neraspodivnosti” (Werner Dettloff, »Johannes Duns Scot (1265/1266-1308)«, u: *Klasici teologije. Knjiga prva. Od Ireneja do Martina Luthera*, prir. Heinrich Fries i Georg Kretschmar. Zagreb: Golden marketing i Tehnička knjiga, 2004: 203).

¹⁷ Kako je zabilježeno, “diskusije su bile žive i žestoke... Dragišić je bio nemalo zadivljen žarkim duhom mladića i strpljivosti staraca i vrlo uglednih otaca” (Zdravko Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik«, u: Zdravko Šundrica, *Tajna kutija dubrovačkog arhiva*, I. dio. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2008: 178). Autor neposredno povezuje Dragišićev učiteljski rad u Dubrovniku s teološkim i filozofskim raspravama vođenima u katedrali od svibnja do srpnja 1498.

¹⁸ U pregledu pokrajinskih i dijecezanskih koncila održanih u dubrovačkoj katedrali do kraja 16. stoljeća, Serafin Marija Cerva upozorio je na više rasprava koje su vodili ugledni prelati dubrovačke nadbiskupije s papinskim legatima ili s predstavnicima okolnih Crkava. Međutim, čini se da te rasprave nisu imale pretežno dogmatska teološka obilježja, nego se rješavalo upravne teškoće i utjecalo na nepokorne da priznaju papin primat. O tome više u: S. M. Cerva, *Prolegomena za Svetu dubrovačku metropoliju*: 408-412.

je sučeljavanje znalaca crkvene provenijencije o diskretnim pitanjima sadržaja i tumačenja vjere, pa i javnog bogoslužja moglo imati svoje mjesto i u odgovarajućim obrazovnim ustanovama.¹⁹ Već kratak uvid u povijest dubrovačkog crkvenog školstva, s naglašenom ulogom koju su imale samostanske škole Male braće i Sv. Dominika, ne govori samo o njihovu utjecaju u ovoj maloj sredini, nego i o postojećim međusobnim razlikama.

Papinski vizitator Angelo Sormano zabilježio je na prijelazu iz 1573. u 1574. godinu da su pri katedrali postojale dvije škole dubrovačke nadbiskupije, i to gramatička i teološka. Tu se obrazovao sav domaći kler, osim onih koji su pohađali redovničke škole pri samostanima Sv. Franje i Sv. Dominika.²⁰ Budući da je rasprava bila nezaobilazan dio klasičnog obrazovnog puta, obje su sredine bile plodno tlo za razvitak teoloških prijevora.²¹ Bio je potreban tek neki vanjski povod pa da međusobne nesuglasice dođu do izražaja u većoj mjeri, i to onoliko koliko je vlastima Republike odgovaralo. Ne zamarajući se sitnim zadjevicama i prijemcima preko kojih su dobronamjerno prelazili ugledni članovi Provincije Sv. Franje i Kongregacije Sv. Dominika,²² Senat se koristio njihovim razlikama da bi razjasnio nesporazume koji su remetili mir domaće svakodnevice, pa i dugoročne planove.

¹⁹ Pregled humanističkog školstva, s osobitim naglaskom na dubrovačkoj praksi prve polovice 16. stoljeća, nudi Slavica Stojan, *Slast tartare. Marin Držić u svakodnevici renesansnog Dubrovnika*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2007: 100-119.

²⁰ S. Kراسić i S. Razzi, *Povijest dubrovačke metropolije*: 55.

²¹ Mijo Brlek i Marijo Šikić, »Teološki studij u samostanu Male braće u Dubrovniku.«, u: *Samostan Male braće u Dubrovniku. U spomen 750. godišnjice prisutnosti Male braće u Dubrovniku 1235-1985*, ur. Justin V. Velnić. Zagreb: Kršćanska sadašnjost; Dubrovnik: samostan Male braće, 1985: 185-190; također Franjo Emanuel Hoško, »Nastavna osnova filozofije i teologije u školama hrvatskih franjevaca.«, u: *Samostan Male braće u Dubrovniku. U spomen 750. godišnjice prisutnosti Male braće u Dubrovniku 1235-1985*, ur. Justin V. Velnić. Zagreb: Kršćanska sadašnjost; Dubrovnik: samostan Male braće, 1985: 199-206, 210-213.

²² Povjesničari Redova opetovano su isticali međusobne dobre odnose, slogu i zajedništvo, odapinjući tek poneku strelicu u suprotnom pravcu. Tako je, primjerice, S. M. Cerva osporavao vrijednost relikvija u moćniku Male braće (»U crkvi Sv. Franje nalaze se djelići moći i gotovo nijedna nije značajna ni po veličini ni po jedinstvenosti«). S. M. Cerva, *Prolegomena za Svetu dubrovačku metropoliju*: 524). S druge strane, franjevac Sebastijan Slade Dolci govorio je katkad svisoka o pretjeranoj pedantnosti dominikanaca, poručujući uz Cervino djelo da je »golema knjiga slična golemu zlu« (Relja Seferović, »Crkva iza Dvora. Kroz povijest dubrovačke Crkve 18. stoljeća u pratnji Serafina Marije Cerve.«, u: S. M. Cerva, *Prolegomena za Svetu dubrovačku metropoliju*: 244).

Susret u vijećnici

Upravo je njihovo međusobno rivalstvo potaknulo javnu raspravu održanu u dvorani Malog vijeća 15. prosinca 1550, kada su Mala braća i dominikanci razmijenili mišljenja o poslanici pape Julija III. kojom je 1550. proglašena jubilaranom, Svetom godinom.²³ Prijepor se razvio oko pitanja imaju li lokalni svećenici pravo da vjernicima daju puno odrješeno grijeha, čak i u onim slučajevima teških prijestupa za koje je tradicionalno bio nadležan samo papa.²⁴ Dok su Mala braća podržavala pravo cijeloga klera na podjelu oprosta, dominikanci su bili protivnog mišljenja, tvrdeći da se papi ne smije osporiti isključivu nadležnost. Po raspoloživom opisu tog događaja, mladi franjevac Bonifacije Drkolica, gvardijan jeruzalemskog samostana Sv. Groba,²⁵ a kasnije zastupnik na Tridentskom saboru i stonski biskup,²⁶ u društvu neimenovanog subrata, katedralnog propovjednika koji je u korizmi tada posjetio Grad,²⁷ morao je formalno uzmaknuti pred stajalištima suprotne strane. Zastupala su ih tri dominikanca: stonski

²³ Kako navodi S. M. Cerva, *Sacra metropolis Ragusina*, sv. 4: 385-386. Ovaj tekst cenzuriran je odlukom Senata Dubrovačke Republike, ali nije uništen, nego odvojen od cjeline djela. Pronađen je u Državnom arhivu u Dubrovniku u fondu *Miscellanea rezidencijalnog poglavarstva*. Zanimljivo je da je autor isti tekst naveo i u biografiji Klementa Ragnine (Seraphinus Maria Cerva, *Bibliotheca Ragusina in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur*, sv. 1, ur. Stjepan Krasić. Zagreb: JAZU, 1975: 235-236), a to je djelo pošteđeno cenzorskih škara.

²⁴ Dijecezanski koncil, održan u Dubrovniku približno dvjesto godina kasnije pod predsjedništvom nadbiskupa Angela Franchija 1729, također je razmatrao pitanja oprosta, precizirajući dokle seže nadležnost svakog svećenika pojedinačno, a kada je preuzima nadbiskup (R. Seferović, »Crkva iza Dvora«: 93, 168-169).

²⁵ Pijo M. Pejić, »Dubrovački franjevci u Svetoj Zemlji.«, u: *Samostan Male braće u Dubrovniku. U spomen 750. godišnjice prisutnosti Male braće u Dubrovniku 1235-1985*, ur. Justin V. Velnić. Zagreb: Kršćanska sadašnjost; Dubrovnik: samostan Male braće, 1985: 261-264; također Miroslav Pantić, »Književnost Dubrovnika i franjevci.«, u: *Samostan Male braće u Dubrovniku. U spomen 750. godišnjice prisutnosti Male braće u Dubrovniku 1235-1985*, ur. Justin V. Velnić. Zagreb: Kršćanska sadašnjost; Dubrovnik: samostan Male braće, 1985: 305-308.

²⁶ Drkolica je 1564. postao stonskim biskupom, a imenovao ga je papa Pio IV. O tome više u: *Ecclesiae Ragusinae Historia auctore Daniele Farlato presbytero Societatis Jesu et Iacobo Coletto, olim eiusdem Societatis alumno* (dalje: *Illyricum sacrum*, sv. 6). Venetiis: apud Sebastianum Coleti, 1800: 353; Vinicije Lupis, »Pregled povijesti stonske biskupije od osnutka do 1541. godine.«, u: *Tisuću godina uspostave dubrovačke (nad)biskupije*, ur. Želimir Puljić i Nediljko Ančić. Dubrovnik-Split: Crkva u svijetu, 2001: 214.

²⁷ Iako se to još ne može pouzdano utvrditi, nameće se misao da je u pitanju bio fra Francesco Visdomani iz Ferrare, kojega je Senat 24. travnja 1549. angažirao kao propovjednika za tri iduće godine i pristao mu platiti 120 dukata godišnje za sve troškove, ali pod uvjetom da stalno boravi u gradu. O tome: *Acta Consilii Rogatorum* (dalje: *Cons. Rog.*), serija 3, sv. 49, f. 12v, DAD.

biskup Toma Cerva,²⁸ vikar Kongregacije Petar Gozze²⁹ i ugledni Klement Ragnina, prelat koji je također uživao povjerenje u domaćoj sredini kao teolog i kao diplomat u državnoj službi.³⁰

Ovom je prigodom došlo do izražaja Ragninino ranije iskustvo, kad je nepoznatog datuma u katedrali osporio jedno tumačenje gostujućeg propovjednika o stanju duše u smrtnom grijehu i izazvao ga na javnu teološku raspravu. Iako se gost pozivao na autoritet Sv. Augustina i tvrdio da se uporište za izneseno mišljenje može naći u njegovu djelu *De libero arbitrio*, Ragnina je uz pomoć svoje subraće osporio taj navod, posvjedočio da ga Sv. Augustin nigdje nije izrijekom dao i zaključio da je posrijedi krivovjerno stajalište. Na to se protivnik povukao, a kasnije

²⁸ Toma Cerva (1479-1562) položio je zavjete 1500, a školovao se u rodnom gradu i u Italiji. Završio je studij teologije, te rimskog i kanonskog prava. Uspješno je zastupao Kongregaciju u sporu s nadbiskupom Rainaldom Grazianijem de Cotignola (1510-1527) oko posjeda nad crkvom Sv. Luke, a zatim se posebno istaknuo kao stručnjak za moralnu teologiju. Kao vikar Kongregacije 1530. uveo je tajne izbore, što je kasnije prihvaćeno u cijelome Redu. Bio je prvi inkvizitor u Dubrovačkoj Republici, osobito suzbijajući luteranstvo i kalvinizam. Njegovao je prijateljstvo s generalom Reda i kardinalom o. Tomom de Vio Caietanom, ali nije prihvaćao pozive da napusti Dubrovnik, odan poučavanju mladih u samostanu i izvan njega i angažiran kao pravni i teološki savjetnik od najvećeg javnog povjerenja zajedno s Klementom Ragninom. Senat ga je imenovao trebinjsko-mrkanskim biskupom 1532, što je potvrdio papa, a uz tu biskupsku stolicu dobio je i stonsku 1541, koju je kasnije ustupio subratu Petru Gozze. Bio je i vikar nadbiskupa Medicija, dok ga na toj dužnosti nije zamijenio kanonik Natal Bona. Zadnjih 12 godina života proveo je u Dubrovniku (Seraphinus Maria Cerva, *Bibliotheca Ragusina in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur*, sv. 4, ur. Stjepan Krasić. Zagreb: JAZU, 1980: 135-143; Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, sv. 2. *Vlasteoski rodovi (A-L)*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2012: 193-194).

²⁹ Petar Gozze (1493-1564) pristupio je Redu propovjednika oko 1509. Zadivivši pretpostavljene u Dubrovačkoj kongregaciji darovitošću i odanošću Redu, otišao je studirati na Pariško sveučilište. Iako je zaslužio doktorat, odrekao se titule ne želeći prisegnuti protiv nauka Sv. Tome Akvinskog o bezgrešnom začecu Djevice Marije. Zato je prešao u Louvain, gdje je predavao teologiju i stekao najviši akademski naslov. Odbijao je ponudene biskupije u Francuskoj bojeći se grijeha simonije, pa se prije 1530. vratio u Dubrovnik. Kao inkvizitor u Dubrovačkoj Republici posebnom je papinskom povlasticom 1542. dobio pravo da čita sve knjige, pa i one luteranskog sadržaja. Bio je vikar Dubrovačke kongregacije, a 1550. je naslijedio o. Tomu Cervu kao stonski biskup, što je papa potvrdio 1551. Po navodu biografata, njegovi spisi nisu sačuvani (S. M. Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, sv. 4: 31-37).

³⁰ O njegovim diplomatskim misijama u službi Republike i o časti vikara Kongregacije više u: Stjepan Krasić, *Congregatio Ragusina Ordinis Praedicatorum (1487-1550)*. Institutum historicum fratrum praedicatorum. Romae: ad S. Sabinae, 1972: 140-142, 149; Marijan Bišup, »Klement Ranjina, duhovni pisac i propovjednik (1482-1559)«, u: Franjo Šanjek, *Dominikanci i Hrvati. Osam stoljeća zajedništva (13.-21. stoljeće)*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost i Dominikanska naklada Istina, 2008: 187-194.

poslanice papa Pija V. i Klementa XI, potaknute sličnim prijeporima, posredno su potvrdile mišljenje koje je tada zastupao Klement Ragnina.³¹

Iako srodna po svom teološkom sadržaju, rasprava između dubrovačkih redovnika održana krajem 1550. imala je drukčiji odjek u domaćoj javnosti. Susret je privukao brojnu publiku, jer su se tu međusobno ogledali vodeći intelektualci iz crkvene sredine, priznati teološki i pravni stručnjaci s bogatim iskustvom čija se riječ uvažavala i u međunarodnim krugovima. Po odluci iz Rima, Petar Gozze naslijedio je Tomu Cervu ne samo kao stonski biskup, nego i kao inkvizitor u Republici, provevši dvadesetak godina u toj službi.³² Bonifacije Drkolica također je uživao papino povjerenje i svoju bogatu karijeru završio kao misionar na osmanskome području u Banatu,³³ a Klement Ragnina nemalo je zadužio državne vlasti uspješnim diplomatskim misijama u Rimu i na dvoru Medicija u Firenci.³⁴ Osim toga, pitanje koje se razmatralo nije imalo samo crkvenu važnost, nego je bilo značajno i za politiku Republike, jer je podupiranje franjevačkog gledišta značilo veći stupanj željene samostalnosti u odnosu na Rim. Iako kroničar ovog susreta nije nagovijestio bilo kakvu intervenciju od strane državnih organa, a znakovita je i šutnja službenih spisa o cijelom događaju, ipak samo mjesto gdje je rasprava održana predstavlja zanimljiv presedan u dotadašnjoj povijesti Republike. Možda nije bilo ni potrebe da se predstavnici vlasti neposredno umiješaju: bilo je dovoljno što su u svoje redove “umiješali” klerike.

Neposredni tijek rasprave ostao je, nažalost, skriven, jer mu nije posvetio pažnju jedini pravi izvor o ovom događaju, autobiografski zapis o Klementa Ragnine koji je nepuna dva stoljeća kasnije pronašao i prenio njegov subrat

³¹ S. M. Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, sv. 1: 232-233.

³² U diplomatskoj uputi tajniku Marinu Sfondratiju pred odlazak u Rim 18. listopada 1550. dominikanac Petar Gozze, kandidat za novog stonskog biskupa, opisan je kao “čovjek dobrog i uzornog života i dokazanog znanja” (*Litterae et Commissiones Levantis* [dalje: *Lettere di Levante*], serija 27.1, sv. 24, f. 199r, DAD).

³³ S. M. Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, sv. 1: 206-207; *Illyricum sacrum*, sv. 6: 353-354; Benvenuto Rode, *Necrologium fratrum minorum de observantia Provinciae S. Francisci Ragusii*. Ad Claras Aquas (Quaracchi): ex typographia Collegii S. Bonaventurae, 1914: 31-32.

³⁴ Bio je opunomoćeni poslanik Republike u diplomatskim misijama vojvodi Lorenzu Mediciju u Firenci i papi Lavu X. u Rimu u jesen 1515. Zatim je, po nalogu Senata, u svibnju 1530. pohodio cara Ferdinanda u Regensburgu povodom odmetništva Miha Bucignola. Treću veliku misiju izvršio je u proljeće 1538, kad je pred papom Pavlom III. uspješno opravdao Dubrovčane i suzbio mletačke optužbe što nisu pristupili velikom protuosmanskome savezu. O tome više S. Krasić, *Congregatio Ragusina*: 140-142.

Serafin Marija Cerva.³⁵ Tako smo lišeni zadovoljstva da upoznamo argumentaciju obiju strana, dočaramo osobne istupe i pozivanje na odgovarajuće crkvene autoritete. U to vrijeme sumnji i razdora u katoličkim redovima, dok se pravac protureformacije još uvelike oblikovao na uvodnim sjednicama Tridentskog sabora, možemo samo naslutiti da je neposredan sraz između Klementa Ragnine i Bonifacija Drkolice davao ton cijeloj raspravi i da su u našu malu sredinu prenijeli barem djelić polemičkog ozračja i snažnih govorničkih istupa koji su obilježavali jedan od najvećih skupova u povijesti Crkve.³⁶

Zabilježeno je da je na koncu svatko ostao pri vlastitom mišljenju, a obje su strane sastavile odgovarajuća izvješća koja su radi pravorijeka proslijeđena u Rim. Ondje je o svemu izviješten otac Girolamo Muzzarelli iz Bologne, predstojnik Svete Stolice. Razmotrivši dospjele spise i posavjetovavši se s rimskim stručnjacima za teologiju i kanonsko pravo, odlučio je poduprijeti stajalište dominikanaca, koji su, navodno, pridobili i tihu većinu u Dubrovniku, jer je franjevačko gledište etabliranim krugovima izgledalo odviše smjelo.³⁷ U svemu u oči pada jedna značajna činjenica: odsustvo nadbiskupa. Da je tadašnji vrhovni pastir dubrovačke Crkve, Giovanni Angelo Medici (1545-1553), bio osobno prisutan u Gradu, on bi jamačno moderirao raspravu i svojim autoritetom pridonio da se usvoji konačno mišljenje.³⁸ Nažalost, ovaj prelat, kojemu je papa Pavao III. početkom travnja 1549. svečano dodijelio kardinalski šešir,³⁹ nikada

³⁵ Cerva je ilustrirao Ragnininu polemičku strast i epizodom o njegovoj raspravi s neimenovanim stručnjakom za kanonsko pravo o problemu simonije, povodom novčane potpore siromašnim redovnicama u dubrovačkim samostanima (S. M. Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, sv. 1: 233-234). Izloživši svoje stajalište pismeno, u deset teza, Ragnina je ostavio djelo bez naslova, čije bi mjesto bilo u zbirci tekstova iz moralne teologije koju je Cerva pronašao u samostanu Sv. Križa u Gružu, ali je zatim zagubljena. O tome više Marijan Biškup, *Bogoslovne kreposti u djelima Klementa Ranjine*. Zagreb: Glas Koncila, 2000: 18.

³⁶ Papa je Drkolici na Tridentskom saboru dodijelio naslov apostolskog propovjednika (S. M. Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, sv. 1: 207; *Illyricum sacrum*, sv. 6: 353). S druge strane, iskustvo starijeg polemičara, dominikanca Ragnine, pretočeno je osobito u niz uputa za mlade propovjednike pod naslovom *Quodlibet declamatorium cum suis figuris et attestationibus ex sacris literis, in tribus libris distinctum*. Prvo je izdanje, uz potporu dubrovačke vlade, tiskao Nicolò Bascarini u Veneciji 1541, a drugo izdanje objavljeno je u Bresciji 1586. pod naslovom *Sacri sermones* (M. Biškup, »Klement Ranjina, duhovni pisac i propovjednik.«: 189).

³⁷ Po ocjeni Serafina Marije Cerve (*Sacra metropolis Ragusina*: 2368), čija je objektivnost u ovom pitanju ipak bila narušena osobnom pripadnošću Dominikanskom redu. Pritom je nemalu ulogu odigrala i činjenica da je jedini izvor za ovu raspravu bila uspomena o. Klementa Ragnine.

³⁸ Ne posjetivši svoju nadbiskupiju nijednom tijekom osmogodišnje uprave dubrovačkom Crkvom, zabilježeno je da je Medici svoj dvor u Rimu pretvorio u stjecište Dubrovčana (*Illyricum sacrum*, sv. 6: 228).

³⁹ Kako s ponosom ističe S. M. Cerva, bila je to dvanaesta i posljednja promocija kardinala tijekom pontifikata Pavla III, a održana je 2. travnja 1549 (S. M. Cerva, *Sacra metropolis Ragusina*: 2354-2355).

nije posjetio Dubrovnik. Po mišljenju dominikanca Serafina Razzija, koji je tridesetak godina kasnije osobno boravio u Dubrovniku kao vikar Dubrovačke provincije Reda propovjednika i privremeni upravitelj dubrovačke Crkve, Medici je prihvatio ovu nadbiskupiju samo na osobno inzistiranje pape, koji ga je ujedno imenovao svojim nuncijem u Ugarskoj.⁴⁰ Nedovoljno upoznat s finim nijansama koje su tada obilježavale slojevito dubrovačko društvo, možda bi svojom intervencijom u ovoj prigodi samo jače raspirio zapretene strasti, umjesto mudrog i pomirljivog djelovanja na mjestu moderatora skupa. Ostaje ipak neslavna činjenica da je ne samo ostao po strani u pitanju koje je neposredno pripadalo njegovoj domeni nego, štoviše, ni pismeno nije naknadno zatraženo njegovo mišljenje.⁴¹ Nema dvojbe da je i ovaj korak izveden po želji državnih vlasti.

Nadbiskup je bio jedini autoritet u Dubrovniku čiju bi presudu obje suprotstavljene strane jamačno prihvatile. Bez njegova posredništva, spor je službeno završio bez pobjednika. Međutim, forma je i ovako bila zadovoljena: domaći umni klerici dobili su priliku iznijeti svoja mišljenja i dostojno ih obraniti u javnosti, država se mogla pohvaliti činjenicom da je nadzirući obje strane dokazala svoje prvenstvo i u posve crkvenom pitanju, a svi zajedno su još jednom izmamili priznanje u izabranim rimskim krugovima. Bio je to zalag za nove povlastice i ubrzo se ukazala prigoda da se iskoristi.

Obilježavanje Svete godine 1550.

Svega jedan dan poslije rasprave održane u vijećnici državne su vlasti usvojile poseban prijedlog u vezi s obilježavanjem Svete godine. Dakle, Vijeće umoljenih je na sjednici održanoj 16. prosinca 1550. dopustilo slobodan ulazak u Grad svim dubrovačkim podanicima koji dođu radi svečanog bogoslužja na svetu obljetnicu. Odlučeno je da će ta sloboda trajati do 24. veljače iduće godine. U navedenom razdoblju domaće vjernike nitko nije smio uznemirivati zbog dugova, kao ni zbog građanskih i krivičnih prekršaja. Odluka je sutradan oglašena s gradske luže.⁴² Za ovakav postupak vlasti su mogle pronaći uzor u tradicionalnoj *frankiziji* za

⁴⁰ Među glavnim preprekama za novi položaj isticao je male prihode nadbiskupije i činjenicu da je bio angažiran kao papinski namjesnik Ancone (S. Kراسić i S. Razzi, *Povijest dubrovačke metropolije*: 137).

⁴¹ Nadbiskup je posredstvom vikara mogao pratiti što se zbiva u nadbiskupiji, ali o svemu su ga izvještavali i državni organi. U njihovoj službenoj korespondenciji u navedenom razdoblju nije pronađen nijedan trag o ovoj raspravi. Nadbiskupovo eventualno stajalište u svojem zapisu, po S. M. Cervi, ne spominje ni Klement Ragnina.

⁴² *Cons. Rog.* sv. 49, f. 264v.

blagdan Sv. Vlaha, kada su svi smjeli slobodno dolaziti u Grad punih tjedan dana prije i poslije Parčeve feste.⁴³ Okolnosti su ovom prigodom bile drukčije utoliko što se radilo o velikom katoličkom blagdanu, a ne o manifestaciji lokalnog značaja.

Kada su na sjednici Senata usvojene posebne mjere za dostojno obilježavanje velikog crkvenog događaja, prvenstveno se vodilo računa o državnim interesima. Da se privuče što više vjernika, a istodobno smanje nepotrebni izdaci zbog odlaska domaćih ljudi na dalek put u Rim, već mjesecima unaprijed poduzeti su odgovarajući koraci. U pismu koje su knez i Malo vijeće potpisali 28. ožujka 1550. zatražena je pomoć nadbiskupa Medicija u obliku posebne povlastice.⁴⁴ Naglasivši da mnogi Dubrovčani “zbog starosti i drugih [osobnih] razloga ne mogu putovati na hodočašće u Rim”, zamolili su nadbiskupa da se zauzme za njih kod pape tako da dobiju potpuni oprost i bez propisanog posjeta Vječnome Gradu. Kao potvrdu papine milosti zatražili su odgovarajući breve. Dakle, dok je za blagdana Sv. Vlaha Dubrovnik bio prvenstveno receptivno središte kulta, privlačeći došljake iz udaljenih krajeva čak neovisno o njihovoj vjerskoj pripadnosti, ovom je prigodom postajao emitivno središte. Vlasti Republike nastojale su to promijeniti, iskoristiti mogućnost da i sada privuku vjernike i pridobiju ih novim povlasticama. Trebalo je barem zadržati domaće ljude, tim više što su prilike u Gradu uoči svetog jubileja 1550. bile povoljnije od zbivanja iz proteklih desetljeća. Kako je poznato, u Dubrovniku je 1527. bjesnila jedna od redovitih epidemija kuge, “katastrofalna kužna pošast koja je počela 6. prosinca 1526. i smirila se istom polovicom studenoga 1527.”⁴⁵ Ostalo je zapisano da je “od svih koje se pamte, najgora po priči bila kužna zaraza iz ovoga vremena.”⁴⁶ U povoljnim okolnostima sredinom 16. stoljeća nije bilo straha od nove zaraze, pa otuda i želja domaćih vlastodržaca da samostalno svetkuju veliki kršćanski jubilej.

Ako je Rim tada bio vodeće hodočasničko središte na karti katoličke ekumene, navedeni dubrovački zahtjev imao je težinu i u gospodarskom smislu. Bilo je važno privući došljake, sačuvati potrebna sredstva,⁴⁷ izbjeći razne teškoće

⁴³ Noviji pregled tih običaja daje Nella Lonza, *Kazalište vlasti. Ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2009: 360, 366, 382, 384.

⁴⁴ *Lettere di Levante* sv. 24, f. 147v-148r.

⁴⁵ Zlata Blažina Tomić, *Kacamorti i kuga. Utemeljenje i razvoj zdravstvene službe u Dubrovniku*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2007: 113.

⁴⁶ Seraphinus Maria Cerva, *Monumenta Congregationis Sancti Dominici de Ragusio*, sv. 4: 4 (Knjižnica samostana Sv. Dominika, rukopis br. 35-V-20).

⁴⁷ Dakako da su se i u tome odražavali gospodarski interesi. O tradicionalnim sajmovima koji su se priređivali na blagdan svetih zaštitnika u talijanskoj pokrajini Marche, ali i na našoj obali do 19. stoljeća više u: Marco Moroni, *Nel medio Adriatico. Risorse, traffici, città fra basso Medioevo ed età moderna*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 2012: 105, 108-109, 134, 147-156.

vezane uz boravak domaćih u inozemstvu. Nadbiskup Medici i ovom se prilikom dokazao kao iskren i odan zaštitnik Republike, pa je sedam mjeseci kasnije postignut željeni ishod. Dana 20. listopada 1550. potpisao je u Rimu povelju kojom se po papinom ukazu podjeljuje puni oprost svima koji posjete četiri crkve u Dubrovniku. Te četiri crkve trebao je odrediti nadbiskupov generalni vikar.⁴⁸ U skladu s uobičajenim odredbama koje su vrijedile za hodočasnike u Rimu, tako je i ovom prilikom upozoreno da je “dužnost svih građana da ih posjećuju trideset dana, jednu od njih ili sve naizmjenice, a dužnost ostalih stanovnika iz dijeceze da ih posjećuju petnaest dana bar jednom dnevno.”⁴⁹ Obećano je da će “zauzvrat dobiti oprost kao da su posjetili četiri rimske crkve, baziliku Sv. Petra i Pavla, crkvu Sv. Ivana Lateranskog i Sv. Marije Velike unutar zidina, te crkvu Sv. Pavla izvan zidina.” Na koncu je istaknuto da je papa Julije III. nadbiskupu to usmeno odobrio, a time je ovaj prelat još jednom dokazao svoj osobiti ugled u rimskoj Kuriji.⁵⁰

Pred kraj godine, 17. prosinca 1550, Dubrovčani su službeno zahvalili “svom nadbiskupu i kardinalu” na ukazanoj milosti,⁵¹ obavijestivši istoga dana tajnika Marina Sfondratija, kao privremenog diplomatskog predstavnika Republike u Rimu, da je tadašnji generalni nadbiskupov vikar, Natal Bona, za hodočasnike u Dubrovniku izabrao četiri crkve: Sv. Marije Velike, Sv. Vlaha, Sv. Dominika i Sv. Franje.⁵² Izbor ovih crkava bio je, dakako, posve prirodan i sa stajališta svjetovnih vlasti Republike: radilo se o najprestižnijim i najviše posjećenim mjestima bogoslužja u cijeloj dijecezi, čiji je sjaj izravno pridonosio državnom ugledu. Međutim, sve to nije bilo dovoljno. Ohrabreni povoljnim razvojem prilika, vijećnici Republike odlučili su zatražiti sličnu povlasticu i za stonsku Crkvu. Svjesni da možda idu predaleko u svojoj slobodi, osobito u trenutku kad pitanje pripadnosti i statusa Stonske biskupije još nije bilo do kraja riješeno zbog spora s korčulanskim biskupom, predložili su da se, ako ne bude moguće u cijelosti izaći ususret njihovoj molbi, potpuni oprost podijeli barem onima koji

⁴⁸ *ASMM*, 16. stoljeće, sv. 4, dokument br. 150.

⁴⁹ Isto je pravilo vrijedilo i u Rimu: domaći su vjernici prilikom Svete godine morali posjetiti propisane četiri crkve barem jednom dnevno tijekom trideset dana, dok su pristigli hodočasnici morali izvršiti isto u razdoblju od petnaest dana, da bi uz iskreno pokajanje dobili potpuni oprost za svoje grijehе (H. Thurston, »Holy Year of Jubilee«).

⁵⁰ Oslonac za ovaj zahtjev mogao se naći u ranijim povlasticama papa Aleksandra VI. i Julija II. Tada je nadbiskupu i njegovu generalnom vikaru dopušteno da odrede prikladne ispovjednike za vjernike koji u razdoblju od osam dana oko blagdana Duhova svojom skrušenošću i radom za služe oprost. Ipak, papa je pridržao pravo da opozove i poništi podijeljene oproste.

⁵¹ *Lettere di Levante* sv. 24, f. 224v-225r.

⁵² *Lettere di Levante* sv. 24, f. 221r-v.

se okupe na prvoj misi Petra Gozze u Stonu.⁵³ Iako je taj pokušaj ostao bez konkretnog učinka, ipak je i na ovaj način diskretno izvršen pritisak na odgovorne u Rimu s ciljem učvršćivanja utjecaja Republike u Stonskoj biskupiji, koja se tek 1541. osamostalila od Korčulanske.⁵⁴ O tome dovoljno govore naponi korčulanskog biskupa Claudija Ptolomeija koji je, oslanjajući se na mletačku potporu, nastojao omesti dubrovačke planove i stonsku dijecezu ponovo vratiti pod svoj nadzor.⁵⁵

U svjetlu navedenih činjenica jasan je zaključak da je nadbiskup igrao nadasve važnu ulogu u odnosima dubrovačke diplomacije sa Zapadom. Ovisnost o pojedincu, nadbiskupu u ovom slučaju, bila je neugodna vlastima Republike. Međutim, ni njemu samome položaj nije bio ništa lakši; nije mogao neposredno iskoristiti trenutnu slabost države da ojača utjecaj Crkve. Nerijetko se suočavao s raznim iskušenjima u borbi da zaštiti svoje dostojanstvo, ali i interese visoke ustanove koju je zastupao. Poslovično, “u nevjerničkom ždrijelu.”⁵⁶ Opisujući Osmanlije na ovaj način,⁵⁷ državljani Republike odviše su se približavali jednom iskrivljenom zrcalu, gledajući zapravo vlastiti odraz.⁵⁸

Usamljeni uglednik: dubrovački kardinal

Kad je trebala povlastica za ubiranje sredstava od prodaje oprosta, barem dijelom i za državne potrebe, tražila se potpora nadbiskupa Sacchija. Za stjecanje novih povlastica, sredinom 16. stoljeća računalo se s potporom nadbiskupa Medicija,

⁵³ Iz pisma Marinu Sfondratiju u Rim 17. prosinca 1550 (*Lettere di Levante* sv. 24, f. 221v).

⁵⁴ Kratak suvremeni pregled ovog pitanja nudi V. Lupis, »Pregled povijesti Stonske biskupije od osnutka do 1541. godine.«: 197-217.

⁵⁵ Iz diplomatske upute tajniku Marinu Sfondratiju pred odlazak u Rim 18. listopada 1550 (*Lettere di Levante* sv. 24, f. 200r-201r). O ovom pitanju također: V. Lupis, »Pregled povijesti Stonske biskupije od osnutka do 1541. godine.«: 212-213 i Božo Baničević, »Osnivanje Korčulanske biskupije.« u: *Tisuću godina uspostave dubrovačke (nad)biskupije*. Zbornik radova znanstvenoga skupa u povodu tisuću godina uspostave dubrovačke (nad)biskupije / metropolije (998.-1998), ur. Želimir Puljić i Nediljko A. Ančić. Dubrovnik: Biskupski ordinarijat; Split: Crkva u svijetu, 2001: 229.

⁵⁶ Kako se izrazio papa Aleksandar VI. u pismu Dubrovčanima 27. lipnja 1502: *Cum, sicut accepimus, civitas Ragusina in faucibus infidelium, in loco admodum periculoso sita* (S. M. Cerva, *Sacra metropolis Ragusina*: 2025). Isti je izraz kasnije prenio Julije II.

⁵⁷ Tako su i 1535. dubrovački poslanici kod Ferdinanda Habsburškog morali reći da “grad u raljama nevjernika plaća godišnje ogroman tribut velikom turskom gospodinu”. Vidi: Lovro Kunčević, »Retorika granice kršćanstva u diplomaciji renesansnog Dubrovnika.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 48 (2010): 190.

⁵⁸ Ta činjenica naglašena je odbijanjem primanja Sebastijana Portica za nadbiskupa kao Medicijeva nasljednika, pri čemu nisu uzmakli ni pred izrečenom ekskomunikacijom, a dolazi konačno do izražaja u svjetlu nepomirljivog sukoba s nadbiskupom Girolamom Matteuccijem 1580-ih, kad su prešutno ipak morali priznati da su otišli predaleko na putu sveprisutnog državnog nadzora nad Crkvom.

i to zbog njegova poslovično srdačnog odnosa s Dubrovčanima prilikom brojnih susreta u Rimu,⁵⁹ kao i osobnog utjecaja pri Svetoj Stolici zahvaljujući dokazano dobrim vezama s papom. Životopis ovog prelata doista je zasjenio druge pastire koji su upravljali dubrovačkom Crkvom, i to prvenstveno zahvaljujući činjenici da je naposljetku i sam izabran za papu pod imenom Pio IV (1559-1565). Međutim, time je postao samo dragulj u kruni niza odličnika koji su bili dubrovački nadbiskupi tijekom cijelog 16. stoljeća.⁶⁰ Sam njihov izbor dodatno ilustrira prestiž cijele države i važnost u očima brojnih Petrovih nasljednika.⁶¹

Iako nisu bili domaći ljudi, bili su vjerni ovom Gradu čak i ako ga nikad nisu posjetili, a Dubrovčani su znali cijeniti odanost i pristati na razne ustupke. Primjerice, Medici je, unatoč izboru za dubrovačkog nadbiskupa, zadržao svoj položaj i u Crkvi u Anconi.⁶² Međutim, ovdje održana raskošna proslava njegova izbora za kardinala duboko se dojmila čak i kasnijih izvjestitelja. Serafino Razzi zapisao je u Medicijevu životopisu da je tom prilikom “u Dubrovniku upriličeno golemo slavlje, održane trodnevne procesije u zahvalu Bogu, predивно urešena Nadbiskupska palača u kojoj su tri dana svetkovali prvi predstavnici klera i vlastele, a iz državne se riznice puku i siromasima dijelilo milodare. Pozdravni plotuni s tvrđava oglasili su veliku radost, dok su noću brojne baklje sa zidina obasjavale more.”⁶³ Sve to, dakako, prethodno su na svojoj sjednici prihvatili članovi Vijeća umoljenih. Ostao je zapis, datiran 4. ožujka 1549, da je “ocu Andrei iz Parme, vikaru prečasnog gospodina nadbiskupa dubrovačkog, dopušteno da, u znak radosti i slavlja što

⁵⁹ Pritom se konkretno ističe višemjesečna misija tajnika Republike Marina Sfondratija. Općenito zapažanje o ovom običaju kao Medicijevoj karakteristici ističu Daniele Farlati i Jacopo Coleti, *Illyricum sacrum*, sv. 6: 228.

⁶⁰ Navodimo ocjenu da je “među nadbiskupima, osobito u 15. i 16. stoljeću, bilo vrlo čestitih i uglednih ljudi, s kojima bi se mogle ponositi mnoge veće nadbiskupije od dubrovačke” (Stjepan Krasić, »Dubrovačka nadbiskupija od ustanovljenja do XVI. stoljeća.«, u: S. Krasić i S. Razzi, *Povijest dubrovačke metropolije*: 41; o učenosti šestorice nadbiskupa od 1521. do 1575, Trivulzija, Strassoldija, Medicija, Portica, Beccadellija i Calvinija, više na str. 54).

⁶¹ Usporedba sa stanjem u 18. stoljeću, kad su poslije dominikanca Rajmunda Gallanija od 1722. pa do pada Republike samo domaći prelati bili nadbiskupi, posredno govori koliko je oslabio dubrovački utjecaj na Apeninskom poluotoku. Unatoč želji da sami biraju svoje nadbiskupe iz vlastite sredine i strani utjecaj svedu na najmanju mjeru, ipak je izostanak stranih klerika loše utjecao na dubrovačku sredinu, pa i na diplomatski položaj Republike u nizu talijanskih gradova.

⁶² O tome je urezan i odgovarajući natpis u kamenu uz ankonsku katedralu (S. Krasić i S. Razzi, *Povijest dubrovačke metropolije*: 137; S. M. Cerva, *Sacra metropolis Ragusina*: 2332-2334).

⁶³ S. Krasić i S. Razzi, *Povijest dubrovačke metropolije*: 137-138. Slično kasnije pišu D. Farlati i J. Coleti, dodavši poslije sažetog opisa gradske proslave da su u Rim poslani odgovarajući poslanici s bogatim darovima da osobno čestitaju novom kardinalu. Ganut tolikom privrženošću, zahvalni Medici ponosno se prozvao “dubrovačkim kardinalom” (*Illyricum sacrum*, sv. 6: 228).

je naš nadbiskup Giovanni Angelo Medici iz Milana unaprijeđen u kardinala, postavi ukrase u nadbiskupskoj palači i ispred nje po svojoj volji, uz baklje ili bez njih, po svojem nahodanju.” Predviđeno je i održavanje trodnevnih svečanih procesija po cijelome gradu, u kojima je morao stupati knez s Malim vijećem. U katedrali se trebala pjevati svečana misa zahvalnica Duhu Svetome. Napokon, pred crkvom Sv. Vlaha u znak radosti je trebalo ispaliti trideset mužara i još trideset u luci.⁶⁴ Dakle, dobro organizirano, izvedeno, ali i, kako su događaji pokazali, opravdano slavlje. Ambicije su bile velike, sanjario se o još većoj slavi Republike. Želeći još bolje učvrstiti svoj položaj u Rimu, u listopadu 1550. izabrali su utjecajnog kardinala Alessandra Farnesea za novog kardinala zaštitnika pred Svetom Stolicom i darovali mu srebrni umivaonik.⁶⁵

Naravno, najviše se očekivalo od samog nadbiskupa i on je doista opravdao mnoga nadanja. Osim diplomatskih ustupaka, nadbiskup Medici pomogao je i s nekoliko konkretnih poteza u samome Gradu. Njegovom je zaslugom temeljito obnovljena crkve Sv. Nikole u Zlatarskoj ulici,⁶⁶ a Nadbiskupskom je stolu nadoknadio gubitak koji je, pod izlikom odlaska na Tridentski sabor, svojim prisvajanjem izazvao prethodni nadbiskup Pamfilo Strassoldi.⁶⁷ Ipak, zaokupljen brzim razvitkom karijere u Rimu i naglim usponom u hijerarhiji pri Sv. Stolicu, “dubrovački kardinal” sve više se osjećao sputanim zbog svoje uloge dubrovačkog nadbiskupa i metropolita, osobito zato što su mu takmaci u visokim papinskim krugovima opravdano mogli zamjeriti da zanemaruje povjerenu mu Crkvu koju nikada nije ni vidio. Stoga je, pod izlikom da ne želi više upravljati dubrovačkom nadbiskupijom preko svojih

⁶⁴ Prvi navedeni prijedlog, kojim se vikaru dopuštalo da po želji ukrasi nadbiskupsku palaču, podržala su 33 vijećnika, a dvojica su bila protiv, dok se predloženim javnim svetkovinama suprotstavilo 13 vijećnika, ali su ipak prihvaćene većinom od preostala 22 glasa (*Cons. Rog. sv. 49, f. 16v-17r*).

⁶⁵ *Lettere di Levante sv. 24, f. 200v-201v*. Isti je dar bio izabran i za sultana Sulejmana Veličanstvenog prilikom prvog službenog susreta dubrovačkog poslanstva s njim u jesen 1520. u Carigradu. Sukladno tekstu diplomatske upute koju su knez i Malo vijeće potpisali 1. studenog 1520, dubrovački poklisari Stjepan Ivanov Palmotta i Marin Nikolin Gondola darovali su sultanu na prvoj audijenciji umivaonik, bokal i dvanast srebrnih pladnjeva (*Lettere di Levante sv. 19, f. 172r-175v*; također Jovan Radonić, *Acta et diplomata Ragusina. Dubrovačka akta i povelje*. Knjiga II, sveska I. Beograd: SKA, 1935: 199). O sličnoj praksi u kasnijem razdoblju, s podjelom istog dara, više S. M. Cerva, *Prolegomena za Svetu dubrovačku metropoliju*: 343.

⁶⁶ Sukladno tadašnjoj praksi podjele oprosta za rad na obnovi crkava, tako je i ovom prilikom povod bio isti. Kako navodi S. M. Cerva (*Sacra metropolis Ragusina*: 2340), na Božić 1546. papa i kardinali poslali su pismo iz Rima, podržavajući napore kapelana Vicka iz Bara, i nudeći oprost za predani rad na crkvi.

⁶⁷ S. Krasić i S. Razzi, *Povijest dubrovačke metropolije*: 136. Strassoldi se više nije vraćao u Dubrovnik, nego je do smrti ostao u Rimu.

vikara, 1553. odlučio svoj položaj ustupiti drugom prelatu.⁶⁸ S obzirom na razvoj prilika u Dubrovniku, gdje je država sustavno preuzimala nadzor nad prilikama u Crkvi, nadbiskupov potez bio je posve utemeljen, a u obrazloženju uzorno diplomatski odmjeren.

Ne čudi što je iznenadna vijest o njegovoj zahvali na službi razočarala Dubrovčane. Odlazak ovako ugledna i utjecajna čovjeka imao je neposrednih posljedica na vanjsku politiku Republike, a još je važnije što je svojim izborom Sebastiana Portica kao nasljednika bacio rukavicu u lice državnim vlastima. Zauzevši se za čovjeka čiji je osobni život bio predmetom neugodnih govorkanja,⁶⁹ i to bez ikakve prethodne najave vladajućim krugovima u Gradu, nadbiskup Medici je pokazao da doista ne razumije situaciju u Dubrovniku. Budući da Sebastian Portico ovdje nikada nije bio formalno prihvaćen, s dosta je nelagode kasnije primljena vijest o izboru Giovannija Angela Medicija, njihovoga nekadašnjeg voljenog nadbiskupa i “dubrovačkog kardinala”, za novog papu Pija IV. Bili su opravdano zabrinuti da im se ne osveti što su prezreli i odbacili njegova izabranog nasljednika. Ipak, desetak godina pontifikata pape Pija IV. proteklo je ne samo bez većih neprilika za Dubrovčane, nego je, štoviše, dodatno produbljen tadašnji pravac državne politike u odnosima s Crkvom.⁷⁰ Strani klerici imali su rješenje u udaljavanju od ove sredine, izbjegavajući time neugodnosti, ali domaći klerici nisu bili iste sreće.

Život dubrovačkih klerika u vrijeme Svete godine

Iako je neželjeni Sebastiano Portico formalno bio dubrovačkim nadbiskupom od 1. ožujka 1553. do 19. rujna 1555, kada je premješten na biskupsku stolicu u Foligno,⁷¹ odlučan otpor njegovu imenovanju koji je dolazio iz Grada svjedoči o nezadrživom jačanju svjetovne moći Republike. Nametanje novog nadbiskupa od

⁶⁸ S. Krsić i S. Razzi, *Povijest dubrovačke metropolije*: 138-139; S. M. Cerva, *Sacra metropolis Ragusina*: 2363; *Illyricum sacrum*, sv. 6: 229.

⁶⁹ Priča o njegovu tajnom braku prenerazila je Dubrovčane, pa su je prenosili i biografi poput S. Razzija (*Povijest dubrovačke metropolije*: 138-139) i S. M. Cerve (*Sacra metropolis Ragusina*: 2373), dok ga D. Farlati i J. Coleti uopće nisu htjeli ubrojiti među dubrovačke nadbiskupe (*Illyricum sacrum*, sv. 6: 230).

⁷⁰ S pontifikatom pape Pija IV. približno se podudarilo razdoblje kada je na čelu dubrovačke nadbiskupije bio Lodovico Beccadelli (1555/65). Opisan kao “jedan od najomiljenijih prelata u Gradu”, nadbiskup je zaslužio tako laskavu ocjenu prvenstveno zbog svoje pomirljivosti prema postupcima vladajućih krugova, ne osuđujući ih ni kad mu je uskraćen uvoz vina s Pelješca za osobne potrebe, ni kad se knez Stjepan Gozze morao ispričati Senatu jer je nadbiskupa osobno pozvao na ručak (detalji iz biografije nadbiskupa Beccadellija koju je napisao S. M. Cerva, *Sacra metropolis Ragusina*: 2394-2396; 2400-2401).

⁷¹ Kako navodi S. Krsić u S. Krsić i S. Razzi, *Povijest dubrovačke metropolije*: 138, bilj. 421.

strane prethodnog prelata bilo je neodrživo, poglavito u vrijeme kada je cijelim nizom zakona jasno određeno koji su državni prioriteti. Senat je prvo koncem svibnja 1548. donio posve samostalan zaključak o upravi crkvenim dobrima, o njihovim prihodima i troškovima koje imaju crkvene ustanove, pod izlikom da se “ne želi dopustiti nikakvu prijevaru”,⁷² a nekoliko mjeseci poslije toga propisao je odredbe za uzdizanje klerika na više položaje u dubrovačkoj Crkvi, određivši čak i način vršenja pojedinih obreda, vrstu svijeća i broj pjevanih misa.⁷³ Napokon, zakonom iz veljače 1567. vlada Republike prisvojila je pravo da slobodno raspolaže nadarbinama katedralnih kapelana, odnosno pomoćnika dubrovačkih kanonika. Budući da ih je po svojoj volji podjeljivala i oduzimala, time je dodatno suzbila nadbiskupovu vlast.⁷⁴

Ovi potezi ponekad su izazivali reakciju u krugovima domaćeg klera. Posebnu ulogu pritom je imao državnim vlastima nepokoran arhiđakon Marin Caboga (1505-1582), uzorno učen i postojan u obrani svojih stajališta u korist dubrovačke nadbiskupije, osobito se zalažući za nepovredivost crkvenog imuniteta i pravo Crkve na slobodno uživanje svojih posjeda.⁷⁵ Na sjednici Vijeća umoljenih održanoj 16. prosinca 1550, istoga dana kada je vjernicima dopušten slobodan ulazak u Grad prilikom velike obljetnice, Cabogi je oproštena kazna koju je u studenome 1543. protiv njega izreklo isto političko tijelo u Republici.⁷⁶ O svemu su, dakako, javili nadbiskupu Mediciju: upozorili su ga da je arhiđakon, doduše, protjeran, ali bi ga htjeli osloboditi kazne jer se pokajao zbog svojih grešaka. Nadbiskupu je trebalo objasniti da je problem s arhiđakonom nastao u vrijeme njegova prethodnika, Filippa Trivulzija, a državni je tajnik morao opravdati postupak svojih nalagodavaca njihovom željom da zaštite “opće dobro.” Dakako, nadbiskup se o svemu mogao dodatno raspitati kod generalnog vikara, monsignora Natala Bone.⁷⁷

⁷² S. M. Cerva, *Sacra metropolis Ragusina: 2345-2349*. Zakon je usvojen na sjednici održanoj 28. svibnja 1548.

⁷³ *Cons. Rog.* sv. 49, f. 2v-3r.

⁷⁴ *Cons. Rog.* sv. 58, f. 128r. Također S. Krasić, »Dubrovačka nadbiskupija od ustanovljenja do XVI. stoljeća.«: 50.

⁷⁵ Završivši studij teologije i obaju prava na Padovanskom sveučilištu, Caboga je u Dubrovniku često proganjan zbog svojih nazora. Zaslužio je priznanje koje su mu odali dubrovački biografi iz 18. stoljeća, S. M. Cerva (*Bibliotheca Ragusina*, sv. 2: 395-409) i Sebastijan Slade Dolci (*Fasti litterario-Ragusini. Dubrovačka književna kronika*, prev. i ur. Pavao Knezović. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001: 40, 122-123, 226-227).

⁷⁶ *Cons. Rog.* sv. 49, f. 264r. Prijedlog da se arhiđakon Marin Caboga pomiluje od kazne desetogodišnjeg progonstva usvojen je velikom većinom glasova, 31:11. Čini se da je prvi Cabogin progon izazvao njegov osobni sukob s utjecajnim patricijima u Gradu. Ponovo je 1562. kažnjen progonstvom u trajanju od pet godina, a vrhunac sukoba zbio se sredinom 60-ih, kada se morao pravdati i u Rimu (kako navodi P. Knezović u S. Slade, *Fasti litterario-Ragusini*: 226).

⁷⁷ Iz navedene upute tajniku Sfondratiju od 18. listopada 1550 (*Lettere di Levante* sv. 24, f. 197r-198r).

Činjenica da su izvijestili Medicija dva mjeseca prije formalnog pomilovanja arhidakona Caboge govori da nisu žurili s tako značajnim potezom. Sve se željelo nadzirati i samostalno rješavati, bez posredovanja sa strane. Brinulo se i o sitnicama poput razmjene novogodišnjih darova, što je Senat zabranio na sjednici održanoj 5. prosinca 1551. Odluka je sutradan javno oglašena s luže, a obrazložena je željom da se suzbije praznovjerje.⁷⁸ Sudeći po neizmijenjenoj praksi do sredine 18. stoljeća,⁷⁹ ovaj zajednički napor države i klerika nije imao osobitog uspjeha. S druge strane, nastojanja da se konačno stavi pod nadzor trgovina vinom⁸⁰ izravno su se odnosila na suzbijanje crkvenih prekršaja.⁸¹ Poznato je da je 1545, dakle svega nekoliko godina prije razmotrene javne rasprave u vijećnici, nastao problem s dominikanskim samostanom Sv. Križa u Gružu. Državne su vlasti tom prilikom optužile redovnike za nedozvoljen uvoz i prodaju stranog vina, što je u očima svjetovnih struktura bio jedan od najtežih prekršaja.⁸² Iako je iste 1545. godine gruški samostan obnovljen i nadograđen, to nije bila prepreka da optužba za nezakoniti uvoz vina preraste u ozbiljan spor koji je doveo do izopćenja i uzajamnih osuda zainteresiranih strana u Senatu.⁸³ Sukob je bio na tragu unutarnjih nezadovoljstava i podjela među dubrovačkim dominikancima na pučane i vlastelu, koje su još od početka 16. stoljeća narušavale sklad. Uz stradanje u potresu 1521. i epidemije kuge 1527. i 1533,⁸⁴ narastale su teškoće u redovničkim zajednicama, a katkad su im pridonosili i imućni laici, čak i u želji da pomognu u krizi.

Tipičan problem u to vrijeme nastao je s oporukom Bernarda Antunovog Bone, koji je 1549. ostavio tri tisuće dukata za zaredivanje djevojaka.⁸⁵ Novac je

⁷⁸ Pod prijepornom kazne od 50 perpera zabranjeno je primanje i davanje darova u razdoblju od tri dana uoči Božića do tjedan dana poslije Božića, "kako se običavalo ranije". Predviđeno je da će trećina iznosa od kazne pripasti državnoj blagajni, trećina posebnim činovnicima izabranima da provode ovu odluku i trećina osobi koja prijavi prekršitelja. Poslije dva kruga glasanja za trojicu nadzornika izabrani su Marin Franov Gozze, Ivan Dominik Stjepanov Menze i Nikola Markov Giorgi (*Cons. Rog.* sv. 50, f. 168v-169v).

⁷⁹ S. M. Cerva, *Prolegomena za Svetu dubrovačku metropoliju*: 553-554.

⁸⁰ Zrinka Pešorda, »Prilog povijesti franjevacu u srednjovjekovnom Dubrovniku.« *Croatia Christiana Periodica* 45 (2000): 51.

⁸¹ U poslanici 12. kolovoza 1546. dubrovačkom Senatu papa Pavao III. odredio je zabrane kleru da uvozi vino, kako navodi S. M. Cerva, *Sacra metropolis Ragusina*: 2334-2338.

⁸² Poznate su odredbe Statuta protiv nedozvoljenog uvoza vina za kleričke potrebe, koje su dopunjene odlukama navedenima u *Liber viridis* 1361, kao i zaključcima Malog vijeća i Vijeća umoljenih u drugoj polovici 14. i prvoj polovici 15. stoljeća, s povlasticama za franjevce (o tome više Z. Pešorda, »Prilog povijesti franjevacu u srednjovjekovnom Dubrovniku.«: 51-52).

⁸³ S. Krasić, *Congregatio Ragusina*: 116-117. Također: S. Razzi, *Povijest Dubrovnika*: 129.

⁸⁴ S. Krasić, *Congregatio Ragusina*: 101-103.

⁸⁵ *Testamenta Notariae*, serija 10.1, sv. 39, f. 259r-263v, DAD.

bio predviđen za sestre benediktinke, a bio je oročen u Ferrari, gdje je imućni oporučitelj bio podigao i crkvu Sv. Vlaha. Nastojeći se domoći tih sredstava za državne potrebe i zazirući od mogućih sukoba među nezadovoljnim patricijima čije kćeri ne bi bile izabrane, zabrinuti su vijećnici o svemu pisali nadbiskupu Mediciju i upozorili ga na “nemire koji nastaju zbog takvih oporuka.”⁸⁶ Slično iskustvo bilo je s oporukom Mata Vlahova Ragnine, koji je 1547. ostavio znatna sredstva dominikancima i time svoju osiromašenu nećakinju Margaritu Bona posredno lišio miraza. Pokušaj da se promijeni njegova posljednja volja naišao je na odlučan otpor samog pape Pavla III, koji se u breveu od 21. travnja iste godine zauzeo za dominikance.⁸⁷ Veće neprilike u odnosima s Crkvom izbjegnute su i pred sam kraj jubilarne godine, 30. prosinca 1550, kada su se knez i vijećnici Republike u novom pismu požalili “svom nadbiskupu i kardinalu” na duboko nezadovoljstvo jer je “njegov vikar oslobodio neke svećenike i klerike koji su počinili mnoge greške i izazvali skandal.” Tvrđili su sa svoje strane da “vikar mora postupati po njihovoj volji, jer žele da svećenici budu dobri i uzorni. Vjeruju da će zato i sam nadbiskup biti nezadovoljan.”⁸⁸ Nažalost, takva iskušenja nisu bila ni prolazna, ni pojedinačna.

Sudbine redovnika

Opisujući prilike u Dubrovačkoj kongregaciji Reda propovjednika i u matičnom samostanu Sv. Dominika u vrijeme kužne epidemije 1533, povjesničar Serafin Marija Cerva nije imao mnogo razumijevanja za postupke svoje subraće: “...naši fratri, zabrinuti za svoj život i zdravlje, kao što su bili i navikli, napustili su Grad prenijevši čak i vijeća Kongregacije iz Dubrovnika u samostane u Gružu i na otoku,⁸⁹ a otišli su čak i tamo gdje nije postojala nijedna kuća Reda, ostavivši tek nekolicinu u Dubrovniku da bi pjevali svete mise. Ne želim osuditi ovu odluku, jer njihov strah nije bio nov, budući da ih je na ovaj postupak navelo stradanje devetnaestorice subraće, koje je kuga ugrabila šest godina ranije.”⁹⁰ Ali, smatram

⁸⁶ Također iz upute Marinu Sfondratiju 18. listopada 1550 (*Lettere di Levante* sv. 24, f. 201v-205r). Slično je u 18. stoljeću postupila bogata pučanka Frana Hlanjević, određivši u svojoj posljednjoj volji da će se od njenih sredstava utemeljiti posebna zaklada iz koje će se svake godine naizmjenice zaredivati po jedna djevojka iz Ancone i iz Dubrovnika (R. Seferović, »Crkva iza Dvora«: 105-107).

⁸⁷ *Illyricum sacrum* sv. 6: 228-229.

⁸⁸ *Lettere di Levante* sv. 24, f. 229v-230r.

⁸⁹ Vjerojatno na Lopudu.

⁹⁰ Dodajmo da je u epidemiji 1527. “od redovnika u Gradu umrlo 19 dominikanaca, 25 od Male braće (franjevaca), a u pet ženskih samostana stradalo 160 redovnica” (Z. Blažina Tomić, *Kacamorti i kuga*: 147).

da je bolje ostati u opasnosti od neizvjesne smrti, osobito kad postoji mnogo puteva da se suzbije zlo. Osim toga, zbog čestih odlazaka stega se sigurno kvvari, osobito nakon što su novacima koji su došli umjesto preminulih, još nenaviknutima na strogost zakona, dopustili da lutaju. Poslije ovoga sigurno je bilo potrebno da se sustala stega u Kongregaciji obnovi novim zakonima, pa se i nama dogodilo isto što je prije rečeno da se dogodilo cijelom Redu (rekli smo, naime, da su zbog kuge u naš Red prodrle slabosti).⁹¹ Država je također uvidjela problem. Slabljenje stega među redovnicima motiviralo je vlasti Republike da i za pastoralne potrebe potraže pomoć u inozemstvu.

Dolazak stranih klerika u Grad radi propovijedanja u katedrali u velikim ciklusima prigodom adventa i korizme predstavljao je stoljetnu praksu, zabilježenu do samog kraja Republike.⁹² Uvriježeni ritam njihova rada katkad bi poremetile neprilike izazvane vanjskim okolnostima, ili češće, osebuje ličnosti samih propovjednika. Nije se samo jednom dogodilo da su njihova nastojanja da utječu na zbivanja u dubrovačkoj Crkvi i osude uočene nepravilnosti duboko ogorčila domaće klerike, osobito onda kad bi državne vlasti prešutno poduprle strance. Polemike Klementa Ragnine nisu bile baš usamljena pojava, a duh onih vremena ostao je sačuvan i u prikazima dubrovačkih analista. Tako je u svibnju 1515, kad je nadbiskup bio Rainaldo Graziani,⁹³ stigao franjevac Tommaso iz Osima,⁹⁴ "svetac uzornog života, čije su propovijedi dale velikog ploda. Zato ga je cijeli narod volio i veoma cijenio. Prekoravao je klerike zbog mana i raspusnosti, pa su ga jako zamrzili. Zatim je otišao iz Dubrovnika na Siciliju. U Dubrovniku je napravio sedam čuda."⁹⁵ Jakov Luccari ukazao je na njegov proročki dar: fra Tommaso "navještao je budućnost po Božjem otkrovenju, a ne po vlastitom mišljenju utemeljenom na izučavanju Svetog pisma, kako su neki vjerovali. Postao je toliko ugledan da su ga počeli posjećivati prvo domaći ljudi, a potom i stranci iz dalekih zemalja. Iako je izbjegavao veliko mnoštvo, svejedno su ga posjećivali

⁹¹ S. M. Cerva, *Monumenta Congregationis*, sv. 4: 12-13.

⁹² Zdenka Janeković Römer, »Moć riječi: propovjednici u srednjovjekovnom Dubrovniku.«, u: *Humanitas et litterae. Zbornik u čast Franje Šanjeka*, prir. Lovorka Čoralčić i Slavko Sliškočić. Zagreb: Dominikanska naklada Istina i Kršćanska sadašnjost, 2009: 113-127. O prilikama poslije velikog potresa više: Relja Seferović, »Adventski i korizmeni propovjednici u dubrovačkoj katedrali u 18. stoljeću.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 46 (2008): 81-124.

⁹³ U tekstu se netočno navodi ime nadbiskupa Maffeija. Datacija nije ispravna. Godine 1515. dubrovački je nadbiskup bio Rainaldo Graziani (1513-1526), dok je Giuliano Maffei vodio dubrovačku Crkvu od 1507. do 1513. Usporediti: S. Razzi i S. Krasić, *Povijest dubrovačke metropolije*: 131-132.

⁹⁴ S. Razzi, *Povijest Dubrovnika*: 96-97.

⁹⁵ Kako navodi Nikola Ragnina u *Annales Ragusini anonymi item Nicolai de Ragnina*, ur. Natko Nodilo. MSHSM sv. 14. Zagreb: JAZU, 1883: 276.

mnogi koji su ga molili za blagoslov i koji su htjeli doznati što će se dogoditi u budućnosti. Njegova je slava bila sve veća i štovani su ga kao sveca. Zato je, da izbjegne ovu zemaljsku počast, otplovio na Rodos brodom Petra Antunova, opskrbljen namirnicama i drugim dobrima od strane Republike. Otamo je prešao u Siriju da posjeti Sveti grob. Došao je i do planine Sinaj gdje je Bog Mojsiju dao zakone.”⁹⁶

I Serafin Marija Cerva spominje njegov dolazak, dodajući da se pobrinuo oko progona Židova iz Dubrovnika.⁹⁷ Uz pregled izabranih tekstova starijih dubrovačkih historiografa o njemu, citirajući djelo Sebastijana Slade Dolcija, Cerva je naglasio da je fra Tommaso uvršten i u Anale Franjevačkog reda oca Lucasa Wadinga. Tamo je upozoreno na njegovu “ilirsko” podrijetlo, iako je rođen u Osimu, jer su mu roditelji izbjegli s naše obale.⁹⁸ Jamačno su ga gorke uspomene, ili barem u obitelji očuvana tradicija nadahnuli posebnim vjerskim žarom u susretu sa zavičajem i okolnim krajevima.

Epizoda s ovim osobitim klerikom, strancem koji je navukao mržnju domaćeg svećenstva zbog svojih propovijedi u katedrali punih prijekora na njihov račun zbog uočenih mana i ruspnosti, najavila je kasnije sukobe iz 16. stoljeća, ali sama po sebi nije bila toliko neuobičajena u vjerskom životu nadbiskupije. Fra Tommaso nije bio čak ni jedini strani franjevac kojega je domaći puk još za života častio kao sveca. Valja se prisjetiti dvojice došljaka, Andree sa Sardinije i Johna iz Engleske, koji su poslije mukotrpnog misionarskog rada u Bosni još sredinom 14. stoljeća pronašli svoje posljednje počivalište u Stonu, sklonivši se tamo također pred nasrtljivim pukom koji je žudio za njihovim relikvijama.⁹⁹

U svojem sukobu s kanonicima dubrovačke Crkve mnogo je dalje otišao augustinac Cristoforo Amaroni 1573. godine. Ogorčen zatečenim stanjem, propadanjem Crkve, što je mirno pratio uzorno učen, ali staračkom nemoći oslabjeli nadbiskup Krizostom Calvino, Amaroni je tražio lijeka od zapravo samog uzročnika krize, Senata. Ne

⁹⁶ Giacomo di Pietro Luccari, *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*. Ragusa: presso Andrea Trevisan, 1790²: 222. Usporediti i: Kosto Vojnović, »Crkva i država u dubrovačkoj republici«, prvi dio. *Rad JAZU* 119 (1894): 91. Slijedeći njegov pristup, uz ovaj je problem zastala i Z. Pešorda, »Prilog povijesti franjevaca u srednjovjekovnom Dubrovniku.«: 44.

⁹⁷ Da potkrijepi svoj zaključak, Cerva je citirao odluku Vijeća umoljenih od 4. svibnja 1515, kada je odlučeno o progonu svih Židova i konvertita-marana s dubrovačkog područja.

⁹⁸ S. M. Cerva, *Sacra metropolis Ragusina*: 2085-2089.

⁹⁹ Relja Seferović, »Engleski klerici u historiografiji Dubrovačke Republike.«, u: *Humanitas et litterae. Zbornik u čast Franje Šanjeka*, prir. Lovorka Čoralić i Slavko Slišković. Zagreb: Dominikanska naklada Istina i Kršćanska sadašnjost, 2009: 161-169.

shvaćajući pravo stanje stvari, javno je pozivao državne vlasti da interveniraju, spriječe dalje propadanje Crkve i kazne krivce. Na prijetvorno pitanje zadovoljnih senatora kako smiju istupiti protiv klerika i, k tome, vlastitih ljudi, Amaroni je, po navodima, uzviknuo: “Trebate li krvnika, čovjek sam ja!”¹⁰⁰ Pripisimo ovu epizodu mašti dominikanca Serafina Razzija, koji ju je pred kraj 16. stoljeća iznio u svojoj “Povijesti dubrovačkih nadbiskupa”. Ali, mašta ustupa mjesto stvarnim činjenicama da se Amaroni potom morao u Rimu pravdati da nije luteran, i to zbog optužbi arhidakona Caboge i ogorčenih dubrovačkih franjevac a i dominikanaca, koji su mogli uprijeti prstom u pretjerano Amaronijevo dodvoravanje vlastima Republike.

Zaboravili su na svoje drevne razmirice i odlučili zajedno ukloniti propovjednika, krivca za toliko pretrpljenih nevolja, krivca za pretrpljen i nezaslužan stid. S druge strane, Amaroni je mogao računati ne samo na potporu Senata, nego i na neutralnost klonuloga nadbiskupa Calvina, željnoga samo mira. Nastali su tako uvjeti za još jednu javnu raspravu kao četvrt stoljeća ranije između franjevac a i dominikanaca, u mnogo burnijem ozračju nego prije. Međutim, zatomivši svoje sklonosti, Amaroni je ipak izbjegao izazov sraza s predstavnikom domaćeg klera, kanonikom Marinom Cabogom (što je vjerojatno razočaralo Senat, željan osvete zbog pjesme o dubrovačkim vlastodršcima, koje je Caboga duhovito, ali nesmiljeno napao kao neuke i divlje).¹⁰¹ Time je, doduše, potaknuo još veće zanimanje Rima za događaje u ovoj udaljenoj nadbiskupiji i postigao cilj da se poboljša status dubrovačke Crkve i oslabi nepovoljan svjetovni utjecaj.

Međutim, uz ova pozitivna, svetačka iskustva i poneki oštar sukob izazvan međusobnim nerazumijevanjem i sitnim zadjevicama koje su se otele nadzoru, redovita je praksa bila neizmijenjena: na poziv izabranih članova Malog vijeća uglednik bi došao u Grad, održao propovijedi i zatim dobio odgovarajuću plaću i dar. Na kraju bi otplovio u Italiju u trošku Republike. Tipičan primjer za ove postupke prema katedralnim propovjednicima je odluka koju je Vijeće umoljenih usvojilo na sjednici održanoj 10. travnja 1550,¹⁰² a Malo vijeće potvrdilo dan kasnije.¹⁰³

¹⁰⁰ S. Krsić i S. Razzi, *Povijest dubrovačke metropolije*: 147.

¹⁰¹ ...knezovi u mašti, a stvarni glupaci... divljaci u plemstvu, moćnici nasilni (Rafo Bogišić, *Marin Držić sam na putu*. Zagreb: HAZU, 1996: 322). Arhidakon Caboga potanko je obrazložio svoja stajališta o nadležnosti crkvenih službi u dubrovačkoj prvostolnici i o nepovredivosti crkvenog imuniteta u spisu pod skraćanim naslovom *Vicariatus praecedentiae. De praecedentia episcopalis vicarii*, tiskanom u Veneciji 1575 (Ivica Martinović, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća*. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2011: 66-67, 97-98).

¹⁰² *Cons. Rog.* sv. 49, f. 148r.

¹⁰³ *Acta Consilii Minoris* (dalje: *Cons. Min.*), serija 5, sv. 41, f. 292r, DAD.

Tada je franjevac opservant Giovanni Antonio Bruxello, koji je propovijedao u katedrali za minuli advent i korizmu, primio 30 dukata naknade i jedan tepih na dar. Ista je naknada bila namijenjena propovjedniku koji se obratio dubrovačkoj pastvi u katedrali sljedeće godine, ali njegovo ime nije navedeno u zapisima Vijeća umoljenih.¹⁰⁴ Približno dvije godine kasnije, 23. ožujka 1552, po odluci Malog vijeća plaćeno je 12 dukata Marinu Martiniju, patrunu brigantina koji je iz Dubrovnika odveo u Veneciju dominikanca o. Bonifacija de Casalis,¹⁰⁵ a mjesec dana poslije ove isplate u Malom je vijeću odlučeno da se pozove augustinac, prečasní otac Egidio de Pisauro, da propovijeda u dubrovačkoj katedrali za advent 1552. i korizmu 1553. godine.¹⁰⁶

Izborom ovog oca augustinca barem je nakratko prekinuta dominacija franjevaca i dominikanaca na propovjedaonici dubrovačke katedrale,¹⁰⁷ koja je dobivala sve veću težinu ne samo u svakodnevnom životu Grada, nego i prilikom odmjeravanja snaga vijećnika Republike. Svjesni svog osebnog položaja u Gradu, međusobno su se dopunjavali i pomagali pred Senatom.¹⁰⁸ Kao da je politika načas sišla s visoke, od pogleda puka strogo odvojene pozornice Kneževa dvora i prošetala propovjedaonicama, na kojima su tradicionalno važnu ulogu igrali pripadnici Prosjačkih redova. Ta je njihova uloga dolazila do izražaja i u drugim prigodama.

Pored uobičajene potpore za uvoz vina iz rubnih područja Republike, osobito s Pelješca, država ih je redovito pomagala i u gradnji novih samostana. U svakom slučaju, bila je naglašena individualnost svakog zahtjeva. Poznato je da su dominikanci sredinom 16. stoljeća planirali utemeljenje nekoliko novih samostana, zahvaljujući uglavnom privatnim darovnicama imućnih ljudi,¹⁰⁹ ali

¹⁰⁴ Sjednica je održana 11. travnja 1551, a prijedlog je prihvaćen većinom glasova 26:6 (*Cons. Rog.* sv. 50, f. 55v). Međutim, do kraja 16. stoljeća propovjednici su primali dvostruko veće naknade i u redovitoj plaći i u darovima. Vidi: Relja Seferović, »O retoričkoj kulturi u Dubrovniku Petrićeva vremena.« *Filozofska istraživanja* 119/3 (2010): 443.

¹⁰⁵ *Cons. Min.* sv. 42, f. 218v.

¹⁰⁶ *Cons. Min.* sv. 42, f. 224v.

¹⁰⁷ Za stanje u katoličkom svijetu općenito vrijedi istaći misao S. Krsića da su "zbog nedovoljne izobrazbe biskupijskog klera redovnici, posebno dominikanci i franjevci, od 13. do 16. stoljeća bili gotovo potpuno preuzeli u svoje ruke službu propovijedanja" (S. Krsić i S. Razzi, *Povijest dubrovačke nadbiskupije*: 56, bilj. 174).

¹⁰⁸ Navodeći "dokaze uzajamne naklonosti između naših i pripadnika drugih redova," S. M. Cerva nadalje je isticao veze dominikanaca i Male braće, čija je međusobna suradnja "gotovo po nasljednom pravu prenesena od naših presvetih otaca [Sv. Dominika i Sv. Franje]" (S. M. Cerva, *Monumenta Congregationis*, sv. 1: 160).

¹⁰⁹ Propali su pokušaji osnutka novih samostana na Rudi kod Lopuda 1536, u Obodu 1539. i na Šipanu 1543 (S. M. Cerva, *Monumenta Congregationis*, sv. 4: 13-15, 28-29, 33-35; R. Seferović, »Crkva iza Dvora«: 202).

od nauma su morali odustati zbog premalog broja braće.¹¹⁰ Osim toga, nekoliko zabilježenih odluka sa sjednica Vijeća umoljenih i Malog vijeća govori da je država osiguravala novčanu pomoć za potrebe održavanja njihovih kapitula, koji su se redovito sastajali svake godine.¹¹¹ Taj položaj bio je definiran potanko razrađenim odredbama koje su dubrovački dominikanci ranije dobili od najviših starješina Reda propovjednika.

Naime, kako je još 2. studenog 1512. u Rimu odlučeno, general Dominikanskog reda dopustio je subraći u Dubrovačkoj kongregaciji da svake godine održavaju svoj kapitul.¹¹² Širina povlastica koje su tada dobili govori o povjerenju koje su odgovorni imali u njih, ali je to bio i uspjeh trajnih nastojanja vlasti Republike da za svoje podanike izbore što veću samostalnost. Konkretno, pripadnicima Dubrovačke kongregacije Reda dopušteno je da se službeno sastaju svake godine i da odredbe usvojene tom prilikom vrijede kao zakon za cijelu Provinciju (bez formalne potvrde vrha Reda). To je bilo osobito važno u svjetlu izbora čelnih ljudi, vikara Provincije: naglašeno je da vikar izabran na tom kapitolu treba potvrdu samo generala Reda i zatim uživa neprikosnoveni ugled nad subračom. Trajanje njegova mandata ograničeno je na tri godine, a novi je vikar trebao biti izabran prije nego što njegovu prethodniku završi služba. Pritom je točno ustanovljen i redosljed samostana Kongregacije po njihovoj važnosti: premine li vikar tijekom vršenja svoje funkcije, do izbora nasljednika zamijenit će ga prior gradskog samostana Sv. Dominika, a bude li on spriječen, ta će čast pripasti gruškome samostanu Sv. Križa.¹¹³ Naposljetku, ustanovljeno je kome pripada pravo izbora vikara Kongregacije. O tome su odlučivali redom: vikar na odlasku, samostanski priori, njihovi pomoćnici, magistri teologije i oci koji

¹¹⁰ Kako je navedeno po podacima i procjeni S. Razzija, sredinom 16. stoljeća bilo je do 90 braće u Dubrovačkoj kongregaciji, i to 50 u samostanu Sv. Dominika, 20-25 u samostanu Sv. Križa u Gružu i 15 u samostanu Sv. Nikole na Lopudu (S. Krasić, *Congregatio Ragusina*: 147). S druge strane, časnih sestara franjevki u samostanu Sv. Klare moglo je biti i do 80 (K. Vojnović, »Crkva i država u dubrovačkoj republici«, prvi dio: 60; Dušanka Dinić-Knežević, *Položaj žena u Dubrovniku u XIII. i XIV. veku*. Beograd: SANU, 1974: 101).

¹¹¹ Tako je 25. travnja 1550. i 21. travnja 1551. dominikancima plaćeno po deset perpera za potrebe njihova kapitula (*Cons. Min.* sv. 42, f. 4v; f. 121v), a franjevcima je za održavanje njihova kapitula na Daksi 12. ožujka 1551. plaćeno triput više, punih trideset perpera (*Cons. Rog.* sv. 50, f. 36v).

¹¹² Stjepan Krasić, »Regesti pisama generala Dominikanskog reda poslanih u Hrvatsku (1392-1600). Drugi dio.« *Arhivski vjesnik* 21-22 (1978-1979): 214.

¹¹³ Samostan Sv. Križa od svog je utemeljenja u prvoj polovici 15. stoljeća okupljao redovnike koji su slijedili stroža pravila Reda, pa je uživao osobit ugled i u očima dubrovačke vlastele. Vidi: Stjepan Krasić, »Dominikanski samostan Sv. Križa u Gružu (1437-1987). Povijesni pregled.« *Croatica Christiana Periodica* 20 (1987): 184-199.

su ranije bili vikari Kongregacije, priori, te naspoljetku vikar zajednice s Lopuda i starješina tamošnjeg samostana. Zadnje odredbe ovom su prilikom posvećene otklanjanju nepravilnosti u stegi.¹¹⁴

Stega je bila narušena zbog društvenih razlika, zbog stradanja u potresu i epidemijama kuge, ali i zbog drugih razloga, ponekad baš zbog nedovoljno razvijene kulture dijaloga i razumijevanja. Poseban oblik razumijevanja, tako karakterističan za dubrovački pragmatičan duh, na osobit je način došao do izražaja baš u to vrijeme.

S margina ugovora: povodom Gracije Mendes

Trinaest godina predanog rada grecista Nikole Petrovića s Korčule na čelu dubrovačke škole od 1538, poslije čije je uspješne uprave 1551. ova ustanova službeno prerasla u pravu gimnaziju,¹¹⁵ govorilo je o postojanom razvitku javne kulture u Dubrovniku, o stvaranju ozračja u kojem je bilo mjesta za teorijsko znanje, kao i za javnu raspravu i plodotvornu razmjenu mišljenja. Promatrane u živom okviru društva odanoga stjecanju materijalnih dobara i trgovini kao jedinom putu opstanka u siromašnom kraju,¹¹⁶ vjerske rasprave gube svaki apstraktni smisao i postaju vrlo konkretno pitanje preživljavanja. Odgovornost pojedinca samim tim se podrazumijevala, nitko je nije dovodio u pitanje i bila je ograničena samo obvezom očuvanja postojećeg političkog okvira i pripadnošću katoličkoj vjeri kao dijelu identiteta.

Shvaćanje odgovornosti bogato je primjerima u dubrovačkoj diplomaciji, u kojoj se veliko povjerenje poklanjalo domaćim ljudima na važnim položajima. Kada je početkom 1550. preveo važan dokument s turskog na latinski jezik, samo jedna riječ notara Marka Silvija mogla je ugroziti položaj Republike. Pa ipak, dovoljno je govorila obična prijetnja globom od stotinu dukata ako ikome pokaže taj tekst: tom odlukom Malog vijeća povjerljivi sadržaj bio je posve zaštićen,

¹¹⁴ Nažalost, već sami regesti pisama generala Dominikanskog reda u tom razdoblju govore o mnogim prekršajima, o sukobima u samostanima diljem Dalmacije i o bjeguncima koji su tražili mir u drugim sredinama, ali bez uspjeha (S. Krsić, »Regesti pisama generala Dominikanskog reda«: 241-242, 244, 251, 260-261). Činjenica je da se slično ponovilo u Dubrovniku u drugoj polovici 18. stoljeća, kad je skupina dominikanaca protjerana odlukom vlasti Republike zbog neprimjerenog držanja i zanemarivanja svojeg poziva. Poslije nekoliko teških godina iskušenja, prevladao je razum i svi su se ponizno vratili matičnom samostanu (R. Seferović, »Crkva iza Dvora«: 211-216).

¹¹⁵ Vinko Foretić, »Dubrovnik u doba Marina Držića«, u: Vinko Foretić, *Studije i rasprave iz hrvatske povijesti*, prir. Miljenko Foretić. Split: Književni krug; Dubrovnik: Matica hrvatska, 2001: 317.

¹¹⁶ Ovo je mišljenje usvojio cijeli niz pisaca, ilustrirajući dubrovačke početke, a citira ih S. M. Cerva, *Prolegomena za Svetu dubrovačku metropoliju*: 347-359.

toliko da je petnaestak dana kasnije isto tijelo moglo odlučiti da sadržaj dokumenta notar doznači predstavniku strane vlasti.¹¹⁷ Mirno, bez dvojbe u notarovu odanost državi, iako ga je bilo mnogo teže nadzirati zbog specifičnog jezika izvornika.

Dok kod domaćih ljudi to uopće nije bilo upitno, u izboru stranaca profesionalno angažiranih u službi Republike veoma važno mjerilo bila je pripadnost katoličkoj vjeri. Taj se kriterij isticao kod zapošljavanja liječnika, nastavnika, pa i vojnika.¹¹⁸ Međutim, trgovina i promet nisu poznavali takvih granica. S tim u vidu, posve je jasno zašto ni stranac inovjerac nije imao većih prepreka u želji da proširi svoj posao u Gradu, pod uvjetom da pomaže državnim interesima. Bilo kakvo remećenje ustaljenog poretka općenito je nailazilo na žestoku reakciju vlasti. Tako je početkom 16. stoljeća zatražena papina intervencija zbog nerazumnog ponašanja domaće mladeži, kojoj "nije na pameti briga o porijeklu, dobrotu i dobri običaji".¹¹⁹ Osim toga, potaknuti željom da suzbiju pretjerane iznose miraza, također su se radi zaštite obratili papi, formalno obrazlažući svoj postupak brigom za javno ćudoređe. U breveu upućenom dubrovačkom Senatu iz Rima 12. kolovoza 1546. papa Pavao III. zabranio je pretjerane iznose miraza prilikom udaje djevojaka (ta se odredba mogla ujedno shvatiti kao ograničenje luksuza u Gradu, opet sukladno željama vlasti) i propisao dopušteni stupanj krvnog srodstva za sklapanje brakova. Sve je potvrdio u breveu datiranom 2. siječnja 1549, ističući nekoć donesen zakon da se djevojkama za udaju ne smije dati u miraz više od tisuću dukata.¹²⁰ Međutim, ako javno dobro nije bilo ugroženo, moglo se postupiti drukčije: u korist pojedinca. Dobar primjer iz ovoga vremena poznati je slučaj jedne uspješne poslovne žene, koji je nastao svega dvije godine poslije rasprave između franjevaca i dominikanaca o pitanju oprosta.

Mnoge je utjecajne duhove uznemirio dolazak Gracije Mendes, oličenja uspješnog sefardskog poslovnog svijeta. Na dugom putu s Pirenejskog poluotoka preko talijanskih gradova do izabranog odredišta u Carigradu zastala je u Dubrovniku početkom 1550ih, poduzimajući potrebne pravne korake prije

¹¹⁷ Prva je odluka usvojena na sjednici Malog vijeća održanoj 8. veljače 1550 (*Cons. Min. sv. 41, f. 273r*), a iduća odluka također na sjednici Malog vijeća održanoj 25. veljače iste godine (*Cons. Min. sv. 41, f. 279r*).

¹¹⁸ Relja Seferović, »Reformacija iz vizure povjesničara i teologa Dubrovačke Republike.« u: *Spomenica Josipa Adamčeka*, ur. Drago Roksandić i Damir Agičić. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2009: 229.

¹¹⁹ Zdenka Janeković Römer, »Nasilje zakona: gradska vlast i privatni život u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom Dubrovniku.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 41 (2003): 12.

¹²⁰ Tekst oba dokumenta prenosi S. M. Cerva, *Sacra metropolis Ragusina: 2334-2338, 2349-2351*.

konačnog smirenja pod sultanovom zaštitom.¹²¹ Sporazum o raskidu suradnje između nje i opunomoćenih predstavnika na tržištima diljem zapadne Europe 1552. predstavlja samo jedan od stotina sličnih ugovora na knjigama pretrpanim policama dubrovačkog državnog notarijata i kancelarije. Uredna poslovna praksa i jasan zakonski okvir svim su strankama jamčili pravedan postupak od strane izabranih državnih predstavnika Republike. Odgovornost su zajedno snosili notari, koji su sukladno nacionalnim i međunarodnim odredbama morali krajnje preciznim pravnim formulacijama obuhvatiti svaki mogući slučaj odstupanja od ugovora, i izabrani svjedoci, čiji je osobni autoritet bio jamstvo da je ugovor sastavljen zakonito i uz međusobni sporazum svih zainteresiranih.¹²²

Jednaka su pravila vrijedila i u ovom osobitom slučaju, toliko različitom od uobičajenih poslovnih odnosa među ravnopravnim strankama da se valja zapitati je li Gracija smjela slobodno sklopiti svoje ugovore zahvaljujući nekom nepotvrđenom novčanom izdatku u korist dubrovačke vlade, ili i danas robujemo predrasudama po kojima jedna dama židovskoga podrijetla, istupajući pritom kao skrbnica i zaštitnica malodobne kćeri i nećakinje, jednostavno ne bi mogla samostalno poslovati u Dubrovniku sredinom 16. stoljeća? Da bismo objektivno ocijenili postupak dubrovačkih vlasti, valja nam sagledati okolnosti: ni Gracija ni njeni suradnici nisu bili podanici Republike niti u sporu s nekim od podanika. Ovdje nije zabilježena Gracijina poslovna suradnja s Dubrovčanima, a istovremeno ona nije predstavljala vanjskopolitičku prijetnju Dubrovčanima, niti je mogla ugroziti odnose Republike s nekim od moćnih susjeda ili saveznika. Nadalje, poznato je iz dubrovačkog srednjovjekovlja da su se žene bavile raznim poslovnim aktivnostima, da su, ulažući novac u neko poduzeće ili trgovačko društvo, sudjelovale kao *socius stans*.¹²³ Bilo je to sukladno praksi u Francuskoj, Njemačkoj i Engleskoj 13. i 14. stoljeća, kada je žena postala *marchande publique* i poslovala “naočigled i sa znanjem svoga muža”.¹²⁴ Barem s te strane, dakle, ovo je bio prihvatljiv izuzetak.

¹²¹ O njenom burnom životnom putu i potankostima vezanima uz kratkotrajni boravak u Gradu više Vesna Miović i Relja Seferović, »Gracija Mendes u Dubrovniku: nove spoznaje.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 51/1 (2013): 155-194.

¹²² Angažman Ivana Marinova Gozze kao svjedoka u svim Gracijinim ugovorima potpisanima u Dubrovniku ne govori samo o važnosti njegova službenog položaja kao suca građanskih parnica (V. Miović i R. Seferović, »Gracija Mendes u Dubrovniku: nove spoznaje.«: 167), već i o izravnoj privoli vladajućih krugova da se ovi poslovi obave javno.

¹²³ D. Dinić-Knežević, *Položaj žena u Dubrovniku u XIII. i XIV. veku*: 25.

¹²⁴ D. Dinić-Knežević, *Položaj žena u Dubrovniku u XIII. i XIV. veku*: 10. O karijerama uspješnih poslovnih žena Nikolette Sorgo i Filipe Menze više D. Dinić-Knežević, *Položaj žena u Dubrovniku u XIII. i XIV. veku*: 48-57, 137, 150-151; također Z. Janeković Römer, »Nasilje zakona«: 17.

Nadalje, budući da je po tekstovima ugovora jasno da je Gracija bila vlasnica ili barem zakupnica nekretnine u Gradu,¹²⁵ a ništa ne ukazuje da se, regulirajući svoje poslove sa stranim suradnicima, našla u bilo kakvoj neprilici pred dubrovačkim vlastima, može se reći da je ovdašnje okružje bilo jednako pogodno za nju kao i za bilo koju drugu zainteresiranu stranu. S obzirom na tradicionalno uspješne i učestale trgovačke aktivnosti koje su obilježavale život židovske zajednice u Dubrovniku, pri čemu su baš žene više puta istupale posve neovisno vodeći svoje poslove i djelujući samostalno od svojih suprug (što katolički nazori nisu dopuštali, nego su se obudovjelim suprugama i njihovoj nejakoj djeci redovito određivali posebni staratelji, čiji se izbor potvrđivao i na sjednicama Malog vijeća),¹²⁶ nameće se zaključak da je ova došljakinja rodom s Pirenejskog poluotoka mogla očekivati povoljne uvjete za poslovanje i puno razumijevanje u gradu Sv. Vlaha. Dakle, obostrani interesi za suradnju bili su jasni. Međutim, koliko je ta činjenica bila u skladu s pogledima tadašnjih istaknutih pojedinaca, uglednika od pera čije su riječi s propovjedaonica ili kroz izdanja tiskana na Apeninima uvelike utjecala na dubrovačku javnost?

Strelice klasičnih povjesničara kroz politički milje

Kreirajući vanjskopolitičku strategiju, dubrovački su državnici tradicionalno slijedili oportunistička stajališta, pa se takvo mišljenje spontano prelijevalo i među darovite pisce. U ovom konkretnom pitanju odnosa prema židovskoj zajednici upravo oportunističkima doimaju se sljedeće riječi benediktinskog opata Ludovika Cerve Tuberon, zabilježene u prvoj polovici 16. stoljeća: “Ugri, Česi i Poljaci toliko su neprijateljski raspoloženi prema Talijanima, da prema njima gaje gotovo istu mržnju kao prema Židovima, mrzeći ponajviše njihovu lukavost i pohlepu. Naime, to sam, raspitujući se, pronašao kao razloge za zlo raspoloženje prema njima.”¹²⁷ Uopćavajući na ovaj način, ne ilustrirajući svoje

¹²⁵ Time je lakše mogla obaviti potrebne transakcije, stekavši ulaganjem u nekretninu dodatno povjerenje dubrovačkih vlasti, kao i moguću naklonost utjecajnih pojedinaca.

¹²⁶ Osobito su brojni primjeri takve prakse u razdoblju poslije velikog potresa 1667. S druge strane, poznato je da su u 14. stoljeću udovice u posebnim okolnostima mogle naslijediti muževu imovinu i njome slobodno poslovati, dok su u 15. stoljeću uvedena mnoga ograničenja koja su omela sudjelovanje žena u gospodarstvu i javnom životu. O tome više Z. Janeković Römer, »Nasilje zakona«: 17.

¹²⁷ Ludovik Crijević Tuberon, *Komentari o mojem vremenu*, uvodna studija i prijevod Vlado Rezar. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001: 19. Provjera pokazuje da Tuberon ni na jednom drugom mjestu u svojem djelu uopće ne spominje Židove.

stajalište nijednim konkretnim primjerom, Tuberon nije opravdao ugled vrsnog povjesničara kojega su autoriteti uspoređivali i s rimskim Salustijem.¹²⁸

Poneku usputnu epizodu, gotovo na razini izmišljotine upotrijebljene da naglasi posvuda prisutne predrasude, pronalazimo u nekoliko desetljeća mlađem djelu oca Serafina Razzija, došljaka iz Italije kojega je trogodišnji boravak u našem gradu nadahnuo na ozbiljan istraživački napor na historiografskom polju i izradu “prve uopće napisane povijesti Grada dostojne toga imena.”¹²⁹ Privremeni vikar Dubrovačke kongregacije Dominikanskog reda zabilježio je da je u proljeće 1547. jedan pokršteni Židov, došljak s mletačkog područja, zloupotrijebio gostoprimstvo mještanina Stona, varkom obrezao njegova sina i potom pobjegao.¹³⁰ Mnogo veći incident zbio se, po Razziju, 1502. godine, kada je smaknuta skupina Židova zbog ubojstva jedne žene, pri čemu je stradao i liječnik Mojsije koji ih je podržavao.¹³¹ Pada u oči Razzijeva argumentacija zašto je tada liječnik smaknut potajno u zatvoru: “da Turci za njega ne bi molili milost.” Time je nagovijestio intervenciju do koje je kasnije zaista i došlo. Naime, pišući pred kraj 16. stoljeća, Razzi je znao za slučaj datiran 1545, za vladavine sultana Sulejmana Veličanstvenog (1520-1566), kada su Dubrovčani navodno odlučili protjerati sve Židove iz Republike, ali su navodno na zalaganje samog sultana odustali od toga. Po njegovim riječima, “iste godine u Dubrovniku bijaše odlučeno da se iz Grada, zbog lošeg ponašanja, istjeraju svi Židovi, iz straha da se srdžba Božja ne sruči na njih [Dubrovčane] zbog njegovih [Božjih] neprijatelja nevjernika koji življahu među njima. Neki stavljahu za primjer španjolskoga kralja i druge vladare koji ih bijahu istjerali iz svojih kraljevstava i država, a drugi navođahu

¹²⁸ Usporediti Vlado Rezar, »Latinitet Ludovika Crijevića Tuberona.« u: Ludovik Crijević Tuberon, *Komentari o mojem vremenu*, uvodna studija i prijevod Vlado Rezar. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001: LXX. Zanimljivo je da je baš Salustije u čuvenim radovima o ratu Rimljana sa sjevernoafričkim kraljem Jugurtom i o građanskim nemirima u Rimu tijekom bune senatora Lucija Sergija Katiline sredinom 1. st. p. n. e. pokazao osobiti dar zapažanja za konkretne postupke pojedinih osoba, na temelju kojih je zatim izvodio općenite zaljučke.

¹²⁹ Tako navodi Stjepan Krasić u predgovoru djela Serafino Razzi, *Povijest Dubrovnika*, prir. Iva Grgić i Stjepan Krasić. Dubrovnik: Matica hrvatska - Ogranak Dubrovnik, 2011: 7.

¹³⁰ S. Razzi, *Povijest Dubrovnika*: 133.

¹³¹ S. Razzi, *Povijest Dubrovnika*: 94. Zabilježeno je i drugdje da je židovski liječnik *magister Moyses, filius Marsilii de Barulo* “okrutno zadavljen u strašnoj tamnici Kneževa dvora, jer se posumnjalo da je i on sudjelovao u obrednom ubojstvu” (Risto Jeremić i Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika. Additamenta ad historiam culturae Ragusii antiqui sanitariae*, sv. 3. Beograd: Biblioteka Centralnog higijenskog zavoda, 1940: 144).

duhovnu štetu koju ophođenje i razgovor s njima nanosi dušama. Ali preporučih Sulejman, pa ipak ne bijahu istjerani.¹³²

Svi navedeni slučajevi su slični: na Židove se gledalo kao na strance, jer su bili doseljeni uglavnom s mletačkog područja,¹³³ pa su kao potencijalni špijuni izravno ugrožavali dubrovačke interese. Zbog ovakvih sumnji Dubrovnik sredinom 16. stoljeća nije bio idealno mjesto za došljaka židovskog porijekla, ni za njegove poslovne ambicije. Međutim, još gore su prilike tada vladale na zapadnoj obali Jadrana koju je Gracija htjela napustiti: poznato je da je u Anconi 1556. spaljeno 25 konvertita/marana pod optužbom otpadništva od Crkve, a tada je u tom gradu raspršena i židovska zajednica. Organiziranim bojkotom i prebacivanjem prometa u Pesaro, udruženi trgovci židovskog podrijetla diljem Sredozemlja zadali su težak udarac napretku ove papinske luke,¹³⁴ ali eskalacija sukoba, jasno, nikome nije odgovarala. Oprezni ljudi znali su unaprijed naslutiti opasnosti i potražiti novo rješenje. Gracija Mendes pripadala je baš takvom izabranom krugu: zauvijek je napustila zapadni svijet, pravni koraci koje je poduzela u Gradu o tome nepobitno govore. Dubrovnik joj je bio posljednja postaja na tom putu, pa vlasti Republike nisu imale razloga da u njoj gledaju skrivenog predstavnika neprijateljske mletačke politike. Osim toga, njena ulaganja u nekretnine, neovisno o tome je li doista kupila kuću ili je samo uzela u zakup, dokazuju pragmatičnost vlasti, koje su mogle spriječiti navedenu transakciju.

¹³² S. Razzi, *Povijest Dubrovnika*: 128. Ovaj važan događaj privukao je pažnju i kasnijih povjesničara Republike, pa ga S. M. Cerva gotovo doslovo prenosi u djelu *Prolegomena za Svetu dubrovačku metropoliju*: 510, s tim da ga je, mnogo preciznije od Razzija, datirao u 1514. godinu, pozivajući se pritom na senatsku odluku od 4. svibnja iste godine. Time ga možemo povezati s ranije navedenom pričom o boravku propovjednika fra Tommasa iz Osima u Dubrovniku. Ova datacija pripada razdoblju prije vladavine Sulejmana Veličanstvenog, dok je sultan bio njegov otac Selim I (1511-1520).

¹³³ Štoviše, u 18. stoljeću Cerva je naglasio da nijedan Židov nikada nije uživao povlastice dubrovačkog građanstva, iako su naraštajima živjeli u Gradu (*Prolegomena za Svetu dubrovačku metropoliju*: 510). Cervina ocjena ne odgovara činjenicama da su židovski trgovci često uspješno zastupali dubrovačke interese u inozemstvu, osobito pomažući poklisare u Carigradu (Vesna Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003: 107, 183), a u samom su gradu, zahvaljujući razvijenim gospodarskim aktivnostima, uvelike pridonosili njegovu napretku.

¹³⁴ M. Moroni, *Nel medio Adriatico*: 278. O bojkotu trgovaca židovskog podrijetla protiv Ancone sredinom 16. stoljeća, o umiješanosti Gracije Mendes u taj slučaj i nastalim podjelama u židovskoj zajednici, više: Marianna D. Birnbaum, *Dugo putovanje Gracije Mendes. Povijesna studija*. Zagreb: Antibarbarus, 2006: 125-131.

Gracija je sa svojim štićenicama ovdje boravila kratko, ali te su godine bile jedno od brojnih nemirnih razdoblja dubrovačke prošlosti, kada je Republika nizom konkretnih mjera određivala svoje dugoročne političke, društvene i gospodarske ciljeve. Za razliku od ranijih vremena, nije prijetila neposredna ratna opasnost ni teška nevolja poput epidemije ili potresa, no zato se jače osjećala podvojenost među političkim strujama i na vanjskom i na unutarnjem planu, potaknuta vjerskim nesuglasicama.

Suočen s protestantskom prijetnjom koja je daleko više ugrožavala vanjsko-političke interese Republike od eventualnih unutrašnjih nemira, stonski biskup, dominikanac Toma Cerva, zalaganjem Senata još je 1530. uz dozvolu pape Klementa VII. postao "istražiteljem vjere" za cijelo dubrovačko područje.¹³⁵ Nedugo potom uslijedio je novi korak: poznata je odluka Vijeća umoljenih od 19. listopada 1545.¹³⁶ da se "sastavi malo povjerenstvo, koje su činili nadbiskupov vikar, stonski biskup, te jedan franjevac i dominikanac. Njihov je zadatak bio da istraže postoje li knjige reformacijskih teologa u Gradu ili na području Republike, širi li tko krivovjerje ili propovijeda krivi nauk."¹³⁷ Politička uvjetovanost ovih poteza bila je posve jasna, pa ne čudi zaključak da je ovaj protureformacijski potez Republike "prethodio prvoj sjednici Općeg crkvenog sabora koji je sazvao papa Pavao III. bulom *Laetare Jerusalem* 19. studenoga 1544, ali koji je s radom započeo sljedeće godine u prosincu... i ušao u povijest kao Tridentski sabor."¹³⁸ Izborom novog povjerenstva u užujku 1550. koje je formalno trebalo pomagati nadbiskupu, a zapravo zaštititi i dalje promicati državne interese, samo su pojačane mjere u borbi s protestantskim idejama.

Ma koliko da je priča o patriciju Vlahu Serafinovu Cabogi kao skrivenom luteranu među dubrovačkim trgovcima u Srbiji bila tradicionalan izgovor za pojačani angažman dubrovačkih vlasti na ovom polju, jasno je da je u specifičnim okolnostima, s oslonjenošću Republike na katoličke velesile poput Svete Stolice i Španjolskoga kraljevstva, sve nosilo političko obilježje i time postavljalo nove izazove i za došljake poput Gracije Mendes. Doista je gorko iskustvo s inkvizicijom uvelike obilježilo ranije Gracijine godine,¹³⁹ pa je utjecalo čak i na sudbonosnu

¹³⁵ Aktivnosti inkvizitora od 1530, dominikanaca Tome Cerve i njegova nasljednika Petra Gozze, kao i slučaj osumnjičenog vlastelina Vlaha Caboge, razmatrao je u novije vrijeme Stjepan Krsić (*Congregatio Ragusina*: 129-130). Općenito o gledištima dubrovačkih intelektualaca tog vremena na inkviziciju i problem protestantizma R. Seferović, »Reformacija iz vizure povjesničara i teologa Dubrovačke Republike.«: 221-241.

¹³⁶ *Cons. Rog.* sv. 47, f. 147r.

¹³⁷ Sanja Cvetnić, »Dominikanci u hrvatskim krajevima i ikonografija nakon Tridentskoga sabora (1545.-1563).« *Croatia Christiana Periodica* 66 (2010): 2.

¹³⁸ S. Cvetnić, »Dominikanci u hrvatskim krajevima.«: 3.

¹³⁹ V. Miović i R. Seferović, »Gracija Mendes u Dubrovniku.«: 156-157.

odluku o bijegu u Osmansko Carstvo. Ipak, njena vještina i spremnost da odoli mnogo jačim pritiscima na Pirenejskom poluotoku ujedno su je ojačali za svaku sličnu dubrovačku prijetnju, koja je ipak bila mnogo bezazlenija.

Savjeti teoretičara

Pišući o Martinu Lutheru, Serafino Razzi zadovoljio se lakonskom primjedbom: “zavjetovani redovnik, pa zli odmetnik od vjere... vječno slavan, ali ne i častan”.¹⁴⁰ Dok su protestanti izazivali jednodušnu osudu domaćih pisaca, bilo je drukčije u odnosu prema Židovima. Stajališta koja je javno zastupao Klement Ragnina, strogi branitelj interesa katoličke Crkve, nisu bila osobito orijentirana protiv židovske zajednice. U uzornoj zbirci propovijedi *Quodlibet declamatorium*, tiskanoj 1541. u Veneciji i namijenjenoj mladim propovjednicima na početku pregalačkog rada, više je elemenata koji ne svjedoče samo o njegovu istančanom poznavanju teologije, crkvene povijesti i biblijske egzegeze, već i o kritičkim pogledima upućenima krugovima koje je zastupao.¹⁴¹ Dakle, njegova gledišta nesumnjivo ne bi onemogućila Gracijine izgleda na uspješno završenje poslova u Gradu.

U svojim se izlaganjima Ragnina redovito poziva na Stari zavjet, tražeći u tom prebogatom vrelu primjere korisne i za zajednicu i za pojedince. Svjestan svoje odgovornosti da pojasni pastvi desetljeća teških iskušenja kroz koja je prolazio katolički svijet, Ragnina je u propovijedi za četvrtu adventsku nedjelju govorio “zašto kršćanska kraljevstva i crkve potpadaju pod vlast nevjernika” i “zašto je Bog nevjernicima predao kršćanska kraljevstva.”¹⁴² Upozorio je da su kršćani danas kažnjeni jednako kao Židovi u Starom zavjetu, jer su iznevjerili svoje obveze i napustili pravi put, kao što je Bog nekoć kaznio Židove jer nisu slijedili oce Abrahama, Izaka i Jakova.¹⁴³ Zbog grešaka počinjenih u biblijsko vrijeme i iskazane nezahvalnosti prema Spasitelju,¹⁴⁴ Židovi su, smatrao je, zasluženo kažnjeni, a svoju je ocjenu potkrijepio povijesnom činjenicom da je “Bog više puta predavao judejsku državu nevjernicima, zbog njihovih grijeha.” Međutim, osim krivice cijelog naroda, Ragnina je tražio uzroke i u nerazboritosti

¹⁴⁰ S. Razzi, *Povijest Dubrovnika*: 133. Na istome mjestu uspoređuje smrt četvorice velikana, teologa Martina Luthera, francuskog kralja Franje II, engleskog kralja Henrika VIII. i talijanskog markiza Alfonsa D’Avallos (“dvojice pobožnih i dvojice bezbožnih”).

¹⁴¹ I. Martinović, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća*: 40-41.

¹⁴² *Quodlibet declamatorium* III, 35v.

¹⁴³ *Quodlibet declamatorium* III, 70r.

¹⁴⁴ *Quodlibet declamatorium* III, 36r.

vladara okruženih laskavcima i brzopletim savjetnicima, zabrinutima samo za vlastitu korist. Opći savjeti dobrome vladaru Ragnini podrazumijevaju upozoravanje na vrline kao što su razboritost, pobožnost i blagost. Naglasio je da je dobar vladar spreman prihvaćati savjete, brzo razumjeti, a razborito i sporo suditi. Uz ove se osobine u sretnom slijedu ističe i oslanjanje na odane i dobre savjetnike.¹⁴⁵

Iako su ove riječi, kako su i naslovljene, namijenjene prvenstveno pouci jednog vladara, ipak se mogu razumjeti u širem kontekstu, bližem običnom puku. Bila je to i ciljana publika jednog propovjednika, znalca čiji su istupi obilježili vrijeme promjena sredinom 16. stoljeća.

Sukobi i interesi: sloboda pojedinca i prava zajednice

Vješta uporaba riječi tradicionalno je obilježje dubrovačkog diplomatskog uspjeha u inozemstvu. U domaćim je okvirima, pak, znala poslužiti iskazivanju osobne slobode pojedinca. Granica do koje se smjelo ići bila je samo prijetnja unutarnjoj stabilnosti države. Stoga su dubrovački teolozi i propovjednici s oltara znali posegnuti za ovim sredstvom da bi se suprotstavili prejakom pritisku države, ili nametnutim gledištima pridošlih klerika s druge obale Jadrana. Na osobit je način to došlo do izražaja u međusobnim raspravama izazvanim teološkim prijeporima vrhunskih domaćih intelektualaca, čije su pozicije postale osobito značajne prilikom održavanja Tridentskog sabora i svetkovanja jubilarne, Svete godine 1550. Njihovi međusobni sukobi, ovdje formalno izazvani podjelama između tomista i skotista, svjedočili su i o mnogim pukotinama u monolitnosti koju je nametao kruti ideološki okvir Republike. Suptilno zagovarajući slobodu pojedinca u odnosu na oligarhijski okvir Republike, primorali su vlasti da im dodijele možda i neželjenu pozornost i javno organiziraju njihovu raspravu pod svodovima vijećnice. Iako je time rasprava formalno stavljena pod državni nadzor, ipak je konačan ishod govorio o otporu nametnutoj državnoj stegi i o golemom utjecaju aktera u javnosti.

S druge strane, Dubrovnik je tradicionalno hvaljen kao utočište raznih bjeGUNACA.¹⁴⁶ Državnička mudrost drevne Republike znala je prepoznati potrebe ugroženih, pomoći i onda kada su njeni vrhunski intelektualci bili rezervirani i u svojim radovima prenosili mišljenje većine građana. Epizoda s boravkom Gracije

¹⁴⁵ *Quodlibet declamatorium* III, 19r-v.

¹⁴⁶ Mali izbor pohvala Dubrovniku tim je povodom prikupio S. M. Cerva pod naslovom "Svjedočanstva pisaca o već razvijenome gradu Dubrovniku" (*Prolegomena za Svetu dubrovačku metropoliju*: 327-338).

Mendes u Gradu može se promotriti kao dokaz barem jednog uspješnog izuzetka od općih pravila nametnutih predrasudama, ali i kao potvrda snažnog pragmatizma dubrovačkih vlasti. Jasno je da su prepoznali dugoročne trgovačke interese, kao i da su prešutnom potporom Graciji prkosili stajalištima klerika, u vrijeme dok je još bilo živo sjećanje na veliki kršćanski jubilej 1550. i pokušaj da se Grad tada pretvori u hodočasničko središte. Međutim, pođemo li korak dalje, ovaj će događaj ujedno poslužiti kao primjer koliko je u Gradu bio cijenjen pojedinac, i to čak i kad nije potjecao iz dominantno katoličkog miljea. S tim na umu možemo ocijeniti i da je protestantizam u Dubrovniku promatran prvenstveno kao politički, a ne kao vjerski pokret. U vanjskim manifestacijama vjere, velikim okupljanjima, procesijama i propovijedima prepoznajemo naličje duhovnosti koja je izmijenila zapadni svijet, a dijelom utjecala i na Dubrovnik. Tek je svojim stajalištem prema pojedincu ova sredina dokazala sposobnost prilagođavanja i preživljavanja u teškim uvjetima.

THE 1550 HOLY YEAR IN DUBROVNIK: CELEBRATION, CONTROVERSY AND INDIVIDUALS

RELJA SEFEROVIĆ

Summary

The phenomenon of the great religious congregation and pilgrimage occasioning the celebration of the Holy Year has been explored on the events that took place in Dubrovnik in 1550. With the Council of Trent well under way, Dubrovnik saw a public discussion between the Dominican and Franciscan theologians on the right to indulgence. Although the controversy ended in no one's favour, it attracted the attention of the papal circles even more so because Dubrovnik witnessed several cases in which the local theologians refuted the opinion of the outsiders who were primarily engaged as Advent and Lent preachers at the Cathedral. The increasing efforts of the state authorities towards a stronger influence on the Church also reflected in the fact that the mentioned theological discussion of December 1550 was held at the Minor Council Chamber.

Thanks to the good relations with the current archbishop Giovanni Angelo Medici, later to become Pope Pius IV, prelate who had never visited this city but who widely opened the doors of his Roman palace to the Ragusans, the Senat acted freely and with no interference, and even decided on the interior matters of the Church, such as the investigation of the suspected Lutherans, the property status of Church estates and admission of clerics.

The Ragusan authorities of the time were wary of the Jews, mostly because they saw them as potential Venetian spies. However, the episode of Gracia Mendes, a Jewish business woman, also contributed to the highly pragmatic attitude of the Ragusan government of the time. En route from the Pyrenean peninsula to her ultimate destination in the Ottoman Empire, she made a stop over in Dubrovnik in 1552, with the purpose of negotiating her business dealings

with the European partners, and if reluctantly, the Republic government helped service the famous foreigner in her affairs. They did so in spite of the traditional bias towards the Jewish community, which was at that time particularly present in public preaching. Both domestic and foreign preachers used to draw parallels between the suffering of the chosen people described in the Old Testament and the serious crisis within the contemporary Christendom in the middle of the sixteenth century.

The outer manifestations of faith, great congregations, processions and sermons, mirror the spirituality that changed the Western world and also partly influenced Dubrovnik. But with its attitude towards the individual, Dubrovnik displayed the political pragmatism at its best.

